

AVRUPA REFORMUNUN İŞ AHLÂKI NORMLARI ÖLÇEĞİNDE GÜNÜMÜZ ÇALIŞANLARININ SOSYOLOJİK DEĞERLERİ

Dr. Kürşat Haldun AKALIN*

ÖZET

*Bu araştırma projesiyle Sanayi Devrimi öncesinde ve sonrasında Batı insanının değer yargılarına ve davranış eğilimine; tüccarı, esnafı, sanayicisi, serbest meslek erbabı, kamu personeli ve iş görenleriyle günümüz ilinde** istihdam edilen nüfusu, ne ölçüde ve hangi kapsamda, sahip bulunmaktadır; ussal ekonomik faaliyet benimsenmiş midir gibi sorular irdelenmektedir. Anket yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiş, örneklemeyi oluşturan denekler ise tesadüfi olarak seçilmiştir.*

Anket verileri, üç yorum kriterine göre incelenmektedir. Bu yorum ölçütleri, (1) Bu dünyadaki başarıları ve kazançları ile öbür dünyaya yönelik beklentileri arasındaki uyumun ya da çelişkinin derecesi; (2) Bireysel karar alma özgürlüğünün ya da topluluk normlarına itaat etme özdeşliğinin derecesi; (3) İnsanlara yönelik sergilenen davranışlarda, insanlık sevgisi idealinin ya da topluluk bilinci bağının etki derecesidir.

Anahtar Kelimeler: *Kazanç Güdüsü, Kadercilik, Bireysel Özgürlük ve Sorumluluk.*

ABSTRACT

This inquiry project is examine to how dimension and what content of artisan, laborer, businessman, craftsmen, merchant, public servant and entrepreneur of working people were identify themselves with the West people's value judgements and behavioral tendencies from the beginning and after in the industrial revolution. And to go into matter very carefully that was rational economic action accepted by working people? This

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

** Anket uygulanan ilimiz, her hangi bir spekülasyona neden olmamak gayesiyle isim olarak açıkça belirtilmemiştir.

questionary was realized by face to face talking each person. The random sample was consisted of choosing person accidentally.

This questionary data are examined according to the three evaluations and interpretation criterias. The first criteria is in contradiction or otherwise in perfect harmony among the occupational success and economic earnings in this world and, other worldly hopes and eternal salvation aims. The second criteria is independently to decide on everything personally and freely, or otherwise, obediently to submit oneself to the norms of community. The third criteria is behaved to everyone with the love for human being ideality, or otherwise, with the connecting ties of the reciprocal communication and the consciousness of the community.

Key words: *The Pursuit of Gain, The Belief of Predestination, Individual Freedom and Responsibility.*

GİRİŞ

Tanrı'nın kendisini İsa'da açığa çıkartmış olduğu dogması, aslında, asırlar boyu süren paganist Yunan-Roma dünyasındaki Tanrı-insan imanının bir sonucudur. Reform hareketinin, Roma İmparatorluğuna boyun eğmeyen ve Romalı yaşama tarzına karşı çıkan diyarlarda ortaya çıkmış ve benimsemiş olmasının, Roma düzenine sadık kalmış bölgelerin de Katolik olarak kalmaya devam etmiş olması, asla tesadüfî değildir. Roma İmparatorluğuna sadık kalmış diyarlarda Roma, dini tapınaklarıyla ve ibadet tarzlarıyla rağbet bulmuştur. Mithra ve Dionysus ilâhlarına tapınıldığı Roma İmparatorluğu'nda, asırlardır, ekmek şarap ayini pagan tapınaklarında yapılmıştır. Bu gün Vatikan Tepesi'nde inşa edilmiş Mithra Tapınağı'nda, kesilen kurbanın kanının ilâhın kanına dönüştüğü, ilâhla karşılaşarak sonsuz yaşamın bahşedildiği ayinler yapılmaktaydı. Reformistlerin en önemli ortak özelliği, Mithra tapınma tarzının bir uyarlanmasından başka bir şey olmayan, aşai rabbani ayinini reddetmiş olmalarıdır.

Benzeri şekilde, Meryem Ana tapınması da reformu benimsemiş ülkelerde kabul görmemiştir. İsis, Mithra ve Cybele gibi Doğu dinlerinden bazıları, Hıristiyanlık öncesi hakim olan Greko-Romen yapının kültürel ifadelerine kolaylıkla uyum sağlamıştır. İsis, Cybele, Dionysus ya da Mithras'a beslenen aşırı bağıllık ve sevginin en önemli yanı, kentsel görev olarak diğer

ilâhların tapınma ayinlerine katılmasına hiç engel olmamasıdır. Kilisenin resmi konumuna uyum sağlama süreci içinde, giderek daha fazla Hıristiyanlaşan imparatorların belirli dinsel gelenekleri aynı anda kurumsallaştırarak, Tanrısal Mirasçı ve Theotokos (Tanrı Anası) olarak Meryem'in ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu uyum süreci içinde, sonunda, pagan dinsel kültürü, Bakire Meryem ve Tanrı Anası nitelemesiyle halkın beslediği saygıyla Roma-Yunan Hıristiyanlık içinde kök salmıştır.

Reform hareketi, ikonları, tasvirleri, aşai rabbani ayinini ve Meryem Anası tapınmasını reddederek; içten ve gizliden yönelişin, iman yoluyla arınmanın, kişinin kendisini Tanrı'nın aracı olarak hissetmesinin başlangıcı olmuştur. Reform ile inançlarda bireyselleşme ve özgürleşme başlamıştır. Tanrı'ya ibadeti ruhanî ve bireysel olarak her yere yaymak isteyen aşırı reformistler arasında özellikle de Quakerler, Metodistler ve Puritanlar kurumsal ibadete ve şekilciliğe duydukları öfke ve nefretlerinin de bir sonucu olarak, komünyon ayinini bütünüyle kaldırmışlardır. Böylece kilise karşıtı bir içerik kazanan reform hareketi, mesleki etkinliği ibadet haline getirerek dinin dünyevileşmesine ve özgürleşmesine katkıda bulunduğu gibi; dogmalarla biçimlendirilmek istenilen dünyanın da, rasyonelleşmesine yol açmıştır.

Reform hareketinin başlangıcından beri içeriğinde ve sonra da mezhep olarak uzantısında; inançlarda bireyselleşme ve özgürleşme, hoşgörü ve insan sevgisi, bireysel karar alma ve ekonomik faaliyetlerde rasyonelleşme eğilimi bulunmaktadır. Anketimizde, reform hareketinin kazandırdığı işte bu, dogmasal şekilcilikten kurtulmayı ve özgürleşmeyi, bireyselliği ve rasyonelleşmeyi, hoşgörüyü ve insan sevgisini, dürüstlüğü ve iyi ahlâklılığı, çalışkanlığı ve dakikliği, sade yaşama tarzını ve tutumluluğu ölçü olarak almaktayız.

1. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Avrupa reformunun bir iş ahlâkı yaratarak kazanç peşinde koşan insanlara işlerinde iman kazandırdığı görüşü, ilk defa Max Weber tarafından 'Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruh'u' (1905) adlı eserinde dile getirilmiştir. Avrupa'nın her yerinde Protestanların iş hayatında Katoliklere kıyasla daha başarılı olduklarını ve mesleki eğitime daha fazla eğilim gösterdiklerini vurgulayan M. Weber, 'Din Sosyolojisi Üzerine Toplu Yazılar' (1920) isimli eserinde dünya dinlerini incelemiş; vakit ve söylemiyle tanımlama getirilen ibadeti belirli bir ibadethane sınırları içerisinde Tanrı'ya vakit ayırma tarzında

gerçekleştiren dinlerde dünyayı ve serveti reddetmenin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır. Kapitalist faaliyet tarzının Avrupa reformundan çok daha önce var olduğunu savunan Werner Sombart, ‘Yahudiler ve Ekonomik Hayat’ (1911) isimli kitabında, püritanizmin kökenini judaizme bağlamıştır. W. Sombart’a göre, her iki dinde de zenginlik Tanrı’nın ödülü, fakirlik ise cezası olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan Ernst Troeltsch tarafından yazılan ‘Hıristiyan Kiliselerinin Toplumsal Öğretisi’ (1931) kitabında, hiçbir görüş öne sürülmeksizin bütün Batı mezhepleri ele alınmıştır. M. Weber’in ‘Protestanlar iyi yerler, Katolikler ise iyi uyurlar’ mizahının çerçevesinde yürütülen şöhretler tartışmasına, Katolik bir savunmayla Amintore Fanfani de, ‘Katoliklik, Protestanlık ve Kapitalizm’ (1935) kitabıyla katılmıştır. Bu kitapta A. Fanfani, istisnai bir durum dahi olsa, paranın kazanç getiren işlerde kullanılması halinde alacaklıya bu kazançtan bir pay verilmesi gerektiğini savunan orta çağın Katolik ilâhiyatçılarını öne çıkartmış; kazanç emeli ne kadar tamahkârlık olarak lanetlenmiş olsa dahi, sabır isteyen işlerde ve topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak emeliyle çalışmanın bir ibadet olarak kabul edildiği vurgusunda bulunulmuştur. Hector M. Robertson, ‘Ekonomik Bireyciliğin Görünümleri’ (1933) isimli kitabıyla, A. Fanfani’nin yüzeysel olarak değindiği meslek ve faiz konuları üzerinde odaklaşarak, M. Weber’i eleştirmiştir. İşte tam bu esnada Roy Pascal, faiz borcu altında inleyen köylüler yanında saf tutan Luther’in annuity faiz geliri sağlayan papalığa duyduğu öfkeyi dile getiren ve borçlanmalarda fazladan her ödemeyi kardeşlik ruhuna aykırı görerek faize şiddetle karşı çıktığını belgeleyen ‘Alman Reformunun Toplumsal Temeli: Martin Luther’ (1933) isimli eserini yayınlamıştır. Luther’in ekonomik görüşlerini ayrı bir bölüm altında inceleyen R. Pascal’a göre, Luther, borçlanmalarda fazla ödemeye de kazanç maksatlı ekonomik faaliyete de şiddetle karşıdır.

Anket çalışmamız, reformun ekonomik faaliyete doğrudan takındığı tavırlarını dikkate almış olsa bile, etkisi çok sonra fark edilebilen ve güdusel tesirleri olan içeriğini kıstas olarak kendisine esas almıştır. Zira reform hareketi, Luther’in iman yoluyla aklanma öğretisine dayanarak, inançlarda hoşgörü ve özgürleşmeye yol açan, bireysel gayreti esas alan kilise karşıtı bir mezhep hareketine de neden olmuştur. Yukarıda kısaca fikirleri özetlenen imanlı şöhretlilerin görmezlikten geldikleri veya hiç tahammül edemedikleri bu kilise karşıtı eğilim; Tanrı’ya uzanan takva yolunda işyerini bir tapınağa çevirmiş, dürüstlük ve iyi ahlâklılık içinde olduğu kadar dakiklik ve tutumluluk halinde sürdürülen mesleki faaliyeti de ibadet olarak kutsamıştır. Reform hareketinin,

imanı iş ahlâkına dönüştüren ve ibadeti de mesleki etkinlikle sınırlayan kilise karşıtı eğilimi üzerinde odaklaşan E. D. Bebb'in, 'Kilise Karşıtlarının Sosyal ve Ekonomik Hayatı 1660-1800' (1935) kitabı, değişen dünyanın rasyonalist imanını aksettirmektedir. Mesleki başarı veya ekonomik kazanç Tanrı katındaki seçilmişlik yazgısının işaretleri olarak algılanınca, başarı ya kazanç karşısında yer alan veya engelleyen her şey en büyük günahkârlık olarak algılanmıştır. Özellikle de Wellman J. Warner, 'Sanayi Devriminde Wesleyan Hareket' (1930) isimli kitabında, işyerinin nasıl bir tapınak atmosferinde önem kazandığını, mesleki başarının veya parasal kazançların nasıl dinsel bir içeriğe kavuştuğunu ayrıntısıyla irdelemiştir. Hemen hemen aynı konuları farklı boyutta ele alan Margaret James'in kitabı, 'Puritan Devrimi Sırasında Toplumsal Sorunlar ve Politikalar 1640-1660' (1930) ile Isabel Grubb'un kitabı '1800 Öncesi Quakerizm ve Sanayi' (1930); kilise karşıtlarının çalışkanlık ve tutumluluk, dakiklik ve temizlik, dürüstlük ve iyi ahlâklılık olarak özetlenebilen iş ahlâkı normları üzerinde ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Kilise karşıtlığı hareketi halk arasında pek rağbet bulmamış olsa da, buldukları ülkelerde özel ve kamu kesim yöneticilerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturması; içki yasağı, mahkumların çalıştırılması, kimsesiz çocukların okutulması, dilencilik ve tembellik aleyhtarlığı, aile hayatının kutsiyeti vs., gibi politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Makalenin bu bölümünde; anket araştırmasının maksadı ve sınırlarıyla, örnekleme ve veri toplama süreciyle, veri ve bilgilerin analizinde kullanılan istatistiksel analizlerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Bu anket projesinde, Avrupa'da reformlaşmayla başlayan ve sanayi devrimiyle olgunlaşan dinde rasyonelleşmenin beraberinde getirdiği normlarının ve davranış normlarının; dinsel duyguları çok güçlü olan bir ilimizde çalışanlar tarafından ne düzeyde paylaşıldığını veya hissedilmekte olduğunu araştırılmaktadır. Dünyevi faaliyetlerin dinsel bir içerik kazanması veya kazanç maksatlı ekonomik etkinliğin dinsel güdülerle benimsenmesi anlamına gelen Batıdaki bu dinde rasyonelleşmenin yarattığı davranış normları, kısaca şöylece özetlenebilir. Hiç bir ayırım gözetmeksizin bütün insanlarla girilen ekonomik

ilişkilerde dürüstlüğün ve iyi ahlâklılığın yaşanması, mesleki etkinlik yoluyla gerçekleşen insanlara hizmet eyleminin bir ibadet haliyle yürütülmesi, disiplinli ve düzenli sürdürülen mesleki etkinlik sayesinde ulaşılan başarıların ve ekonomik kazançların Tanrı hoşnutluğunun birer işareti veya Tanrı tarafından seçilmişliğinin birer kanıtı olarak algılanmasıdır.

Bu araştırma projesinin bilimselliği, değerlendirilecek olan yanıtlar içinde, doğru ya da yanlış diye bir ayırım yapmaksızın, Batı'nın tarihinde ortaya çıkan ve yaklaşık iki asır boyunca etkisi hissedilen rasyonelleşen dinin normlarına aykırı yönelimleri içermiş olsa bile; ilinde çalışan insanlarımızın davranış güdülerinin tamamının açığa çıkartılmasına dayanmaktadır. Araştırma projesi, hedef kitle olarak seçilen deneklerle doğrudan doğruya ve yüz yüze görüşülerek, kişilerin benimsediği düşünce ve değer yargılarının açığa çıkarılması maksadına dayandığı için; bilgi ve verilerin toplanmasında, anket yöntemi kullanılmıştır. İncelemeye alınacak örneklemin kültürel değerleri, ussal davranış normlarıyla ne ölçüde bağdaştığı veya hangi derecede çağdaş davranışlarla aykırılık içerdiğinin incelenmesi, bu araştırma projesinin hedefleri arasında yer almaktadır. Ankette soru kitapçığıyla birlikte deneklere verilen anket cevap formundaki (a veya b; 1 veya 2 veya 3 gibi) yanıt seçenekleriyle, ankette sunulan fikirlerle ilgili olarak, kişilerin kendi değer yargılarına göre bir tercihte bulunmaları sağlanmıştır.

Böylece, bu araştırma projesiyle, ilimizde çalışan insanların davranışlarında etkili olan zihniyet değerlerinin, Batı'da rasyonelleşen din normları standardındaki ussal davranışlarla ne ölçüde uyumlu olduğu, ortaya konmaya çalışılmıştır. Anket çalışması, çalışan insanlarla sınırlandırılmış olduğu için; anket de, sadece özel ya da kamu kesiminde çalışan insanlara uygulanmıştır. İş disiplini altında sürekli olarak çalışan insanların, işlerine fiilen ara vererek ibadete zaman ayırmak yerine, dürüstlük ve iyi ahlâklılık içeriğinde, iş yerinde imanın açığa çıkmasının derecesi ölçülerek; Avrupa reformunun iş ahlâki normlarıyla, ne ölçüde uyumlu bulunduğu araştırılmak istenmiştir.

2.2.Örnekleme ve Veri Toplama Süreci

Devlet İstatistik Enstitüsünün 2000 yılına ait nüfus verilerine göre belirlenen, ilinde toplam istihdam edilen nüfusu oluşturan, 19.341 erkek ve 2752 kadın olmak üzere, 22.093 kişiyi karakterize eden örnek hacminde; çeşitli

meslek grupları üzerinden, istatistiksel yöntemler aracılığıyla hesaplanılan 471 denek sayısının yeterli olacağı sonucuna varılmıştır. Ankete katılan deneklerin mesleki dağılımları şöyledir. Meslek grupları olarak işçi kesimi (%11.7) 54 kişi, serbest meslek erbabı (%43.3) 200 kişi, esnaf (%11.7) 54 kişi, kamu görevlisi (%32.5) 150 kişi ve emekli (%0.9) 4 kişidir. Ankete katılan deneklerin cinsiyet dağılımı şöyledir. Ankete katılan deneklerden 358'i (%77.7) erkek, 103'ü (%22.3) de kadındır.

Ankete katılan deneklerin eğitim düzeyi dağılımı ise şöyledir. Ankete katılan deneklerden, 9'u (%1.9) bu soruya yanıt vermezken; 83'ü (%18.0) ilköğretim, 196'sı (%42.4) lise, 175'i (%37.9) üniversite, 8'i (% 1.7) lisans üstü düzeyde eğitim görmüştür. Ankete katılan deneklerin kurumsal yapı dağılımları şöylece özetlenebilir: 393'ü (% 85.4) hizmet, 64'ü (%13.9) imalat kesiminden gelirken, 3'ü de (%0.7) diğer sahalarda iş görmektedir. Ankete katılan deneklerin işyeri yapısı dağılımı şöylece özetlenebilir: 130'u (% 28.1) özel kesim, 174'ü (%37.6) kamu sektöründe, 158'i (%34.2) de kendine ait işyerinde çalışmaktadır. Ankete katılan deneklerin görevsel konumları özetle şöyledir: yönetici 52 kişi (%11.3), memur 163 kişi (%35.3), teknisyen 11 kişi (%2.4), bağımsız 169 kişi (%36.6), işçi 66 kişi (%14.3), emekli 1 kişi (0.2) olmak üzere toplam 462 denek bu soruya yanıt vermiştir.

Ankete katılan deneklerin ücret dağılımları kısaca şöyledir: ücretlerini, 141 kişi (%30.7) düşük bulmuşken; 18'i (% 3.9) yetersiz bulmuş, 280'i (%60.9) yeterli görmüş, 21'i ise (%4.6) ücretinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Deneklerden 11'i (% 2.3) bu soruyu yanıtızsız bırakmışlardır. Ankete katılan deneklerin yaş dağılımları şöyledir: 15-25 yaş grubunda olan 56 kişi (%12.1), 26-35 yaş grubunda olan 181 kişi (%39.2), 36-45 yaş grubunda olan 131 kişi (%28.4), 46-55 yaş grubunda olan 76 kişi (%16.5), 56-65 yaş grubunda olan 18 kişi (%3.9) iken; deneklerden 9'u (%1.9) bu soruya yanıt vermemiştir. Ankete katılan deneklerin konut durumu dağılımı işe şöylece özetlenebilir: deneklerden 219'u (%47.4) kirada oturmaktadır, 239'unun (%51.7) evi mülktür, 4'ü de (%0.9) iş yeri lojmanlarından yararlanmaktadır.

2.3.Veri ve Bilgilerin Analizi

Ankette, doğru ya da yanlış olarak hiçbir seçenek dayatılmamaktadır. Bu konu, deneklere soru kitapçığıyla birlikte verilen anket yanıt formunda, 'doğru ya da yanlış olarak önceden belirlenmiş hiçbir seçenek bulunmamaktadır'

ifadesiyle kesinlik kazandırılmıştır. Anket sonuçları SPSS programıyla rakamsal olarak belirlendikten ve yanıt tabloları çıkarıldıktan sonra, anket metnini oluşturan 50 soru konu içeriklerine göre, ölçütler ve yorumlar kısmında, üç temel kriter altında irdelenmiştir. Bu kriterler, (1) bu dünyadaki başarıları ve kazançları ile, öbür dünyaya yönelik beklentileri arasındaki uyumun ya da çelişkinin derecesi; (2) bireysel karar alma özgürlüğünün ya da topluluk normlarına itaat etme özdeşliğinin derecesi; (3) insanlara yönelik sergilenen davranışlarda, insanlık sevgisi idealinin ya da topluluk bilinci bağının etki derecesi, başlıklarıyla sunulmaktadır.

3.ANKET ARAŞTIRMASININ YAPISAL ANALİZİ

3.1.Araştırmanın Hipotezleri ve Hipotez Sonucu

Ankette, “t” testi yöntem olarak kullanılmıştır. Değerlendirme yönteminde H_0 hipotezi, gelenekselleşmiş değerleri, yönelişleri ve davranış biçimlerini temsil etmektedir. Bu dünyadaki kazançları ile İnançlarını uyumlu kılamayan, bireysel karar alma özgürlüğüne sahip bulunmayan, insanlık sevgisi idealini yaşamayan kısacası aykırı davranışları temsil eden H_0 hipotezi, bunun aksi olarak, önerilen değerleri benimseyen uyumlu kitleyi oluşturan istatistiksel bir alternatif olan H_1 hipoteziyle kıyaslanacaktır.

H_0 hipotezinin istatistiksel olarak reddedilmesi olasılığında kurulacak olan alternatif H_1 hipotezi, uyumlu ve ussal kişiliğin kabul edilip edilmediği sorusuna bir yanıt arayacaktır. H_1 hipotezinin kabul edilmesi, ussal kişiliğin kabul edildiğini gösterecektir. H_1 hipotezinin temel varsayımlarını anket sonuçlarını yorumlama kriterleri oluşturmaktadır. Kendisini önyargılı biçimlendirmelerden çekip kurtaran uyumlu ve ussal kişiliğin; inanç temelinin, ahlâki yargılarının, insani özverilerinin, vicdani değerlerinin ve duygularının olmadığını öngörmek veya varsaymak, önemli bir yanılığdır.

İnançlarını yaşama tarzıyla uyumlu kılan, insana hizmet etme emeliyle insan sevgisini vicdani değerlerinin temel içeriği haline getiren ussal kişinin tüm kararları ve hedefleri; yalnızca, tasarladığı hedeflere ulaştıracak araçların seçilmesiyle, bireysel aklın ve bilimsel yöntemin yaşanılan koşullara uyarlanmasıyla veya egemen kılınmasıyla sınırlı değildir. Bu sınırı aşan, hedeflerini ve tutumlarını insani kılan, insan sevgisi duygusu öne çıkmaktadır. Anket araştırmasında ussal kişiliğin, belirli bir davranış düzleminde hakim

olması gerektiği görüşü sürekli olarak ileri sürüleceğinden, alternatif olarak tek taraflı bir test anlayışı geliştirilmiştir. Aşağıda her bir yorum kriterinin karşılaştırılmasında izlenecek olan genel hipotezin aşamaları verilmektedir.

μ_1 : Aykırı eğilim gösterenlerin ortalaması

μ_2 : Uyumlu ve ussal kişiliği benimseyenlerin ortalaması

t testinden yararlanmak için öncelikle iki grup düzeylerinin birbirine eşit olduğu konusunda ($\mu_1 = \mu_2$) H_0 hipotezi kurulur. H_0 hipotezinin istatistiksel olarak ret edilmesi durumunda kurulacak bir alternatif H_1 hipotezi kabul edilecektir.

Hipotezin Kurulması

$H_0 : (\mu_1 = \mu_2)$ ve $H_1 : (\mu_1 < \mu_2)$

İstatistiksel Karar

Eğer $P < (0,05)$ ya da $(0,01)$ ise H_0 hipotezi ret, H_1 Hipotezi kabul,

Eğer $P > (0,05)$ ya da $(0,01)$ ise H_0 hipotezi kabul, H_1 Hipotezi reddedilir.

H_0 Hipotezinin ret edilmesi, uzun zamandan beri kabul edilen Avrupa reformunun iş ahlâkı normlarının benimsendiğini, alternatif hipotez olarak oluşturulan ussal kişiliğin onaylandığı anlamına gelmektedir. H_0 Hipotezinin kabul edilmesi durumunda ise; inanç-davranış çatışmasının yaşandığı, kararlarda ussal ve bireysel seçimin etkili olmadığı, inanç ve eğilimi ne olursa olsun bütün insanlara insanlık sevgisi duygusunun hissedilmediği, dürüstlükte ve sevgide tüm insanlara eşit davranışa gerek duymayan bir kişilikte ısrar edildiği sonucuyla karşılaşılır. İstatistiksel kararın alınmasında belirleyici etken olan ‘P’ olasılık değerinin hesaplanmasında SPSS For Windows 11.5 programından yararlanılmış, sonuç 0.0587 ile H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

3.2. Araştırma Örneğine Ait Güvenirlilik ve Geçerlilik Sonuçları

Çalışmada, yapısal geçerliliği sınamak amacı ile veriler faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sürecinde Kaiser-Meyer-Olkin örneklem ölçümü 0,764 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, örneklemin doğru seçildiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak, Barlett Test’s of Sphericity değeri anlamlıdır ve 10.054,112 olarak gerçekleşmiştir. Ulaşılan bu

sonuç veriler arasında korelasyonun bulunduğunu göstermektedir. Geçerlik analizinin ardından verilere güvenilirlik analizi uygulanmıştır.

3.3.Araştırma Kapsamında Kullanılan Ölçeklere Ait Faktör Analizi

Test sonucunda davranışsal sapma ölçeğinin genel güvenilirlik katsayısı 0,71 olarak saptanmıştır. Bu sonuç yeterince güvenilir sınırlar içindedir. Diğer bir T-testi eğitim durumu ve uyumlu davranış arasında yapılmıştır. Buna göre, eğitim düzeyine göre yönelik ($F= 7,236$ ve $p\leq 0,05$) ve bireyler arası sapma ($F=11,739$ ve $p\leq 0,05$) davranışı arasında anlamlı fark oluşmuştur. H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Lise ve altı eğitim düzeyine sahip olan katılımcılarda aykırı davranış eğilimi daha yüksek çıkmıştır. ($\mu=2,03$). Diğer bir deyişle, daha yüksek eğitim seviyesine sahip olan grup, iş ahlâkı normlarına uyumlu davranış sergileyebilmektedir.

Bir diğer hipotez testi yaş ile Avrupa iş ahlâkı normları sapma davranışı arasında fark olup olmadığına yönelik olarak yapılmıştır. ANOVA testinden elde edilen sonuçlara göre, yaş ile bireyler arası sapma davranışı arasında pek fazla fark oluşmamıştır. H_0 hipoteksi çok az bir farkla dahi olsa reddedilmektedir. Ancak, yaş ile normlara yönelik sapma davranışı arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($F = 8.983$ ve $p\leq 0,05$). Buna göre, yaş yükseldikçe, Avrupa reformunun iş ahlâkı normlarına yönelik sapma davranışını daha belirgin bir hal almaktadır. Yüksek yaş gruplarının H_1 hipotezi çoğunlukla reddedilmektedir.

Kamu ya da özel olmasına göre iş yerindeki göreve göre iş yeri sapma davranışının algıları arasında fark olup olmadığına yönelik olarak yine ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testinden elde edilen bulgulara göre, görev türü ile bireyler arası sapma davranışı algıları arasında anlamlı fark oluşmuştur ($F=10,948$ ve $p\leq 0,05$). Özel kesimdeki bireyler arası sapma davranışı olmadığı yönünde daha pozitifken, kamu kesimi görevli personel sapma davranışı konusunda daha olumsuzdurlar. Erkek ya da bayan durumuna göre Avrupa'nın iş ahlâkı normlarından sapma davranışı sorgulandığında oluşan fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($F= 13,018$ ve $p\leq 0,05$). Özellikle yüksek tahsilli kadınların normlara yönelik sapma davranışında en olumlu grup olurken, bu grubu yine yüksek tahsilli erkekler izlemektedir.

4.ANKET YANITLARININ KURAMSAL YORUMU

Kuşkusuz, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyi; sahip olduğu teknoloji tabanı, ekonomik yapısı, fert başına düşen milli geliri vs., gibi etmenlerle ifade edilmektedir. Ancak sosyolojik anlamda, davranışlara neden olan ve belirli faaliyet tarzlarını haklı kılan kültürel değerler de; bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. İş etkinliğinde başarının sağlanması; insanların, eylem ve davranışlarını, düşünce ve inançlarıyla uyumlu kılarak, güdüsel anlamda kendi iç dünyalarıyla barışmış bir halde olmalarına bağlıdır.

Günümüzde insan hayatının önemli bir kısmı, iş etkinliği içinde geçmektedir. Her ne kadar kişisel duygu ve beklentilerin serbest bir şekilde sergilenmesi asla söz konusu olmasa, insanlar, hayatın katı bir şekilde ördüğü bu ilişki kalıpları arasında kalsa bile; kendilerine özgü sayılan şahsiyet özelliklerinin farkına varabilmekte, ailesinden edindiği ve bu ortam içerisinde serbest bir şekilde sergilediği davranışlarına özgü eğilimlerini, yaşadığı iş ortamı içerisinde de göstermek istemektedir. Ancak, şehirleşmenin kendi kültürünü benimsettirdiği bir çevre içerisinde, insanlar giderek bu serbestlikten kopmakta, biz duygusunun yerini kişisel menfaatler almakta, geleneksel olarak yinelenen ve kişileri de birbiriyle özdeş kılan topluluğa özgü tek tarzlı davranış kalıpları yıkılmaktadır. Başarma güdüsü ve yükselme arzusu, ailenin, çocuğa kişilik kazandırıcı kendi kendine karar verebilme yeteneğini geliştirmesine paralel olarak aktarılmaktadır.

Günümüzde ekonomik gelişme, yaratıcı ve yenilikçi insan potansiyelini zorunlu kılmakta; ussal bir davranış biçimini de beraberinde getiren, kazanç maksatlı ekonomik faaliyet güdüsüyle gerçekleşmektedir. Nasıl ki, insanların düşünce tarzları ve değer yargıları değiştirilmeden, benimsenilen davranış biçimleri ve sürekli kılınan faaliyet tarzları değiştirilemiyorsa; bütün bunların bir sonucu sayılan, tutumsal yönelimleri ve eylemsel işlevleri de ussallaştırılmadan, ekonomik ilerleme gerçekleştirilemez. Görünen büyük maddi uygarlığın ve teknolojik yeniliklerin dayandığı en önemli temellerden birisi de, insanların zihinlerinde ve ruhlarında saklı tuttuğu güdüsel değerleridir. Kendi kendine karar verebilme, kararlarında akılcı ve maksada yönelik olabilme gibi kişilik özelliklerinin; davranışların kesin olarak kurallar altına alındığı iş disiplini ortamında, özellikle de, alınan kararları uygulayan kimseler arasında geliştirilmesi oldukça zor gözükmektedir. Nitekim, yaşanan gerçek hayat içerisinde her toplumsal grup, kendi üyeleri üzerinde kurduğu toplumsal

denetim işlevi sayesinde, toplum içinde yerleşmiş davranış biçimlerine kişinin uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Belirli ilkelerin ve değerlerin kişiye benimsettirilmesi yoluyla içten kurulmak istenilen günümüz toplumsal kontrol işlevi, dıştan cezalandırma ve baskı kurma tarzıyla hakim kılınan güç kullanımı anlayışından tamamıyla uzaklaşmıştır.

Mikro düzeydeki toplumsal kontrolün değersel içeriğine belki de en iyi örnek, günümüzde örgüt kültürünün oluşturulması yoluyla bireyin şahsiyetine içten ve doğrudan tesir edebilme olanaklarının araştırılması gösterilebilir. Artık, iş yerinde panolara asılan imzalı genelgeler veya bildirimler yerine; hikayeleriyle, kahramanlarıyla, törenleri ve ödüllendirmeleriyle, sembolleri ve konuşma tarzıyla çalışan insanların zihinlerine yönelmesi; benimsettirilen ve herkes tarafından da paylaşılan bu değerlerin davranışların anlamsal içeriğini oluşturması, daha çok yeğlenmektedir. Bildirilen kural ve genelgelerle kurulmak istenilen dıştan kontrol artık sona ermekte, yaratılan örgüt kültürünü özümseyen ve bunu kendi kişilik özellikleri haline getiren bireyin, kendi iç dünyalarında özsel bir denetim mekanizmasını oluşturabilmektedir. Böylece, toplumda geliştirilmek istenilen ussallık ve bireycilik gayeleri içinde, kişinin kendi kendisini denetlemesi yoluyla, örgütsel ve toplumsal içerikte bir denetimin kurulması hedeflenmektedir.

4.1. Bu Dünyadaki Başarıları ve Kazançları ile Öbür Dünyaya Yönelik Beklentileri Arasındaki Uyumun ya da Çelişkinin Derecesi:

Bireyin kendi iç dünyasında kurduğu böyle bir toplumsal denetim işlevine, Batı, reformla başlangıç yapmıştır. Başlangıçta, Vatikan'ın çıkardığı endüljans (günah affı) belgeleriyle¹, Avrupa'daki semt kiliselerinin günah çıkartma hücrelerinde inanan kişiyle bire bir kurduğu kişisel denetim erkini yitirdiği ve ulusallaşan kilisenin toplumsal güç ile itibarını yok ettiği gerekçesiyle isyan şiddetinde başlayan reform hareketi²; giderek, kişinin, hiçbir aracıya gereksinim duyulmaksızın ve hiçbir kalıp altına da girmeksizin doğrudan Tanrı'ya yönelebilmek hakkının olduğu inancına dayanmıştır. Avrupa'da Ortaçağ geleneklerinden kopuş aşaması sırasında, dinin bireyselleşmesi ve ussallaşması eğilimi içinde, manastır hücrelerinde ne kadar çile çekerek kendini bu dünyadan koparsa da veya kilise mihraplarında ayinleri kendini kaptırsa da, bırakın cemaatin affına vesile olmayı, kendi ruhunu bile kurtaramayacağı, kurumsal

ibadetlere bağlanarak seçilmişlerden asla olunamayacağı duygusu, insanlara hakim olmuştur.

Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleşen dinin bireyselleşmesi eğilimi içinde, iman yoluyla aklanma, bireysel sorumluluk³, Tanrı şanının yeryüzündeki sergileyicisi, Tanrı mutemetliği ve aracılığı görevi⁴ gibi kavramların, özellikle kilise karşıtları (nonconformist) içinde rağbet bulmasıyla; bir taraftan Tanrı'ya bütün yönelişlerin birer hak olduğu inancı yerleşmiş, toplumsal barış ve hoşgörü böylece gerçekleşmiş; diğer taraftan da bu dünyada ve insanlar arasında Tanrı iradesini hakim kılma ve Tanrı şanını sergileme güdüsüyle gerçekleştirilen mesleki faaliyet, giderek kurumsal şekilci ibadetin yerini almıştır. Böylece, mesleğinde başarılı olan veya işinde yüksek kazançlara ulaşan kişinin, Tanrı tarafından da seçilmiş olduğu inancı⁵ yerleşmiştir. İşinde çile çeken ve bireysel olarak doğrudan Tanrı huzurunda olduğunu hisseden kimsenin ruhiyatı altında; mesleğinde üstün başarılar elde etmek, daha çok çalışmayı beraberinde getirirken; daha çok kazanmak da, daha çok paranın ekonomik faaliyette kullanılmasını ve dolayısıyla aynı tüketim seviyesinin korunmasını zorunlu kılmıştır.

Mesleki etkinlik içinde başarı ve kazanç, seçilmişliğin ön koşulları haline geldiği gibi; esas olarak, Tanrı iradesine bağlanmanın bir sonucu şeklinde görülerek, Tanrı'nın ödüllendirmesi olarak algılanmıştır. Okulda fizik eğitimi gören öğrenciler, fabrikada kumaş dokuyan iş görenler, bilimsel buluşuyla hayatı kolaylaştıran bilim adamları, hastaları tedavi eden ve sağlıklarına kavuşturan hekimler, yönettiği şirketi sahasında öncü işletme haline getirerek rakiplerini geride bırakan yöneticiler; işlerinin gerektirdiği disiplini ve özenetimi kendi iç dünyalarında özümseyerek, dünyevi çabalarını bireysel ibadet⁶ işlevinde benimsemişlerdir. Öbür dünyada kurtuluşa eren kişilerin; bireysel yeteneklerini geliştirerek ve daha iyi toplumsal konumlara geçerek bu dünyada seçilmiş olduklarına inanılmıştır. Başarı ve kazanç, Tanrı ödüllendirmesinin bir kanıtı, Tanrı mağfiretinin bir işareti olarak algılanmıştır. Sevgi ve dürüstlük hasletleriyle Tanrı iradesine işinde bağlanarak mesleki faaliyeti sırasında Tanrı'ya yönelen kişinin, dünyevi uğraşısı içinde çile çekerek başarılı olmasını veya fakire özgü yaşamı içinde hep tutumlu kalarak işini genişletmesini, her anında özenetimli kalarak⁷ daha yüksek kazançlara ulaşmasını; kilise karşıtları, seçilmişliğin koşulları haline getirmişlerdir.

Sonuçta, mesleki etkinlik yoluyla, ölümden sonraki hayat arasında tam bir uyum kurulmuş; dünyevi uğraşilar içinde başarıya veya kazanca ulaşan

kişilerin, öbür dünyada⁸ da sonsuz af ve yaşamla ödüllendirilmiş olduklarına inanılmıştır. Başarı, kazanç, zenginlik birer Tanrı ödülü ve seçilmişliğin işareti⁹ halini aldığı gibi; inanan kişinin kendi düzenli ve bilinçli halinin bir karşılığı olarak kabul görmüştür. Anketimizde sorulan 6. soru, maddi servet artışlarının kişinin kendi bilinçli çalışmasının bir karşılığı olduğu gerçeğinin ne ölçüde benimsenildiğini açığa çıkartmak için sorulmuştur. Verilen yanıtlar içinde, zenginliği kişi gayretine değil de doğrudan Tanrı iradesine bağlayanların oranının %50 olması; anketin 7. sorusundaki, bu disiplinli ve maksada yönelik çalışmanın, ulaşılan kazanç ve başarı sonucunun Tanrı hoşnutluğuna erişmiş olmak demek olduğuna inananların oranının %73.2 gibi büyük bir çoğunluğu kapsamayı, dünyevi uğraşıdaki dinsel güdünün kabul gördüğünü göstermektedir.

Nitekim, Batı'daki kilise karşıtları da, aynı kadercilik duyguları altında başarı veya kazancı Tanrı iradesine bağlamış olmalarına rağmen, bunu, zevkten ve eğlenceden kaçınmalarını¹⁰ sağlayan kendi bilinçli ve özdenetimli tavırları içinde Tanrı'ya bağlanmalarının bir karşılığı olarak görmekteydiler.¹¹ Yani kişinin, işinde ne ölçüde Tanrının iradesini yerine getirirse, o ölçüde başarıya veya kazanca ulaşabileceğine inanmışlar; başarısızlığı veya iflâsı, bu nedenle, lüks hayata kapılarak düşülen¹², Tanrı'ya karşı işlenmiş sadakatsizlik veya günahkârlık halinin bir sonucu olduğuna hükmetmişlerdi. Tembellik ve aylaklık, sarhoşluk ve eğlence büyük günahlardan sayılmıştır.¹³

Kazanç ve başarının toplumsal bakımdan kabul görmüş olmasının yanında, 8. soruda yoklanılan tasarruf eğilimi karşısında biz şuurunun bir gereği sayılan hayırseverlik güdüsünün de %37.9'a nispeten %62.1 gibi bir oranda çok yüksek olması, topluluk bilinci bağının çok yüksek olduğunu göstermektedir. Kesintisiz olarak sürdürülmesi gereken iş etkinliğinde zaman ile kazanç arasında doğrudan bir bağlantının kurulduğu 9. soruya verilen yanıtlardan, %49.4'nün ara verilmesinden yana olması, %50.7'sinin ise iş dışında geçen zamanı ziyankarlık olarak görmesi eğilimi; özellikle de 17. soruya verilen yanıtla kıyaslandığı zaman daha anlamlı olmaktadır.

Tanrı'ya yönelmeyi kurumsal ibadetle sınırlı tutmayı öngören (20/b) sorusuna %46.3 oranında olumlu yanıt verilmesi, dünyevi uğraşı ile Tanrı'ya yönelmelerin birbirinden ayrı tutulduğunu göstermektedir. Ancak, bu dünyevi uğraşının insanlığa hizmeti üzerindeki katkısının irdelendiği 18.soruya geldiğinde, mesleki etkinlik içinde Tanrı'ya yönelmenin olabileceği düşüncesi

%66.8 gibi bir oranda kabul görmektedir. Yine de Tanrı'ya yönelmenin kurumsal ibadetle sınırlı tutulmasından yana olanların, dünyevi iş ile ibadeti birbirinden ayrı kılanların oranının 18.soruda %33.2'ye düşmesi önemli sayılmaktadır.

Kazanç ve başarı güdüsünün sağladığı mutluluk hali ile topluluk içinde yinelenen kurumsal ve şekilci yönelmenin gereksizliğinin birlikte dikkate alındığı 10. soruda; çalışmada süreklilik, ile, değerlerden arınmış saf kazanç maksatlı ekonomik etkinlik ön plana çıkartılmak istenmiştir. Dünyevi uğraşının bireysel sınırdaki Tanrı yolu içeriğini kazanmasının adeta bir ön koşulunu oluşturan, kurumsal yönelmenin terk edilmesi gerektiği eğilimini vurgulayan (10/b) ifadesinden yana olanların oranı, %46.8'e ulaşırken; salt kazancı veya başarıyı, mutluluğun temeli veya hedefi olarak görenlerin oranı %53.2 düzeyinde olmuştur.

İşteki başarı ile ussal faaliyet tarzı arasında doğrudan nedensel bir bağlantının kurulduğu 11. soruda, hemen hemen tüm dinlerin özünde yatan bu dünyadan vazgeçme ve dünyevi varlıklara hiç değer vermeme öğüdü (11/b), ile, zaman tasarımı yapılarak yaşanan her anın ekonomik anlamda verimli kılınması eğilimi (11/a) arasında bir tercihte bulunulması istenmiştir. Kazanç güdüsünü yadsıyan ve topluluk bilincini hissedenenlerin oranının %53.1'e çıkmış olması; dünyevi etkinlik ile Tanrı'ya yönelme arasında ciddi bir engelin ve kapanmaz bir ayrılığın bulunduğunu, giderilemez bir aykırılığın da yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

Başarı, kazanç, yükselme arzusu, toplumsal konumunu daha üst düzeylere çıkartma çabası, daha fazla zengin olmak ve toplum içinde daha çok itibar görmek gibi bireysel duyguları, birer bencillik-tamahkârlık-harislik olarak görerek şiddetle reddeden; tüm bu insani güdü ve hevesleri, günün belli sürelerini ayırarak gerçekleştirilen Tanrı'ya ibadet etmede birer engel ve tehdit içeriğinde gören dinsel telkinin baskısı altında bulunan kimselerin (12/b) sorusuna verdiği yanıtın oranı ise %42'dir. Dünyevi saadeti ve dünyaya özgü beslenen tüm bu insani güdülerini benimseyen, Tanrı'nın sunduğu bir ödül olarak da gören kişilerin oranı %58 gibi bir çoğunluğa ulaşmıştır.

Her bir insanın rızkının, tıpkı ömrü gibi önceden belirlenmiş olduğu görüşüne katılanların (13/b) oranının %40.2'de kalırken; fakirliği veya başarısızlığı kişisel yetersizliğin ya da yanlış eğilimlerin (içki, kumar, kadın düşkünlüğü, şans oyunlarına kendini kaptırma vs., gibi) bir sonucu olarak görenlerin oranının (13/a) %59.8'e çıkması; dinsel kaynaklarımız içinde

vurgulanan zenginlik peşinde koşanları alçaltıcı ve alaya alıcı ifadelerin, gerçek yaşam içinde artık bir anlam taşımadığı hükmüne varılmıştır. Ankette, birer Tanrı takdiri olarak kabul ettirilen, insani gayretler sonucu olsun veya olmasın, kişinin rızkı ya da ömrü arttırılabilir mi sorusunu, en azından inanç temelinde böyle bir değişikliğe inanılıp inanılmadığının sorgulandığı 33. soruda, kadercilik zihniyeti ele alınmaktadır.

Verilen yanıtlar içinde, önceden çizilen yazgının sadece dua ve ibadetlerle önleneceğine, yani, daha yaratılmadan önce hükmedilen kaderin zamanı geldiğinde kaza olarak gerçekleşmesinin durdurulabileceğine karşı çıkanlar %24.1 oranında kalırken; çekimser kalanların oranı %24.8 olmuş, buna inananlar ise, toplam %49.7 oranına ulaşmıştır. Böylece, kişi tarafından kesinlikle bilinmeyen, kaderde belirlenen afet ile belâların gerçekleşmemesi için, kalıplaştırılmış ibadete yönelme gayretinin özendirilmesi telkini, kazanç ve başarı maksatlı dünyevi uğraşların önünü kesmiştir. Dünyevi uğraşmayı disiplinli ve düzenli bir biçim altında sürekli kılan mesleki etkinlik içinde Tanrı iradesinin uygulanmasını ve böylelikle Tanrı'ya yönelinmesini fiili olarak, kurumsal ibadet engellemektedir. Mesleki etkinliği Tanrı yolu halinde irdeleyen (19/a) seçeneğine verilen %69.1 oranındaki olumlu yanıt karşısında, kurumsal şekilci ibadette ısrar edenlerin oranı %30.9'dur.

Yine, mesleki etkinlik içinde dürüstlüğü ve sevgiyi vurgulayan 20. soruda, mesleki faaliyeti Tanrı yolu olarak kabul edenlerin oranı %61.1 iken, kurumsal ibadete bağlananların oranı %38.9'da kalmıştır. Tanrının yaratıcı kudreti, ancak bilimsel araştırmalar yoluyla ortaya konulmaktadır. Bütün mesleki etkinliklerin gayesi haline gelen insanlara hizmet emelinin, Tanrı şanını sergileme güdüsünün 21. soruda; mesleki etkinliğin bir Tanrı yolu haline gelmesini engelleyen tek faktörün, kurumsal şekilci ibadet olduğu gerçeğinin ne ölçüde benimsenmekte olduğu sorgulanmak istenmiştir. Tanrı'ya yönelmeyi, dünyevi uğraşı yoluyla insana hizmetten ayrı ve hatta aykırı kılan kurumsal ibadette ısrar edenlerin (21/b) oranı %56.8'e çıkarken; mesleki etkinliğin bir Tanrı yolu haline dönüşmesini engelleyen faktör olarak kurumsal ibadeti görenlerin oranı ise %43.2'de kalmaktadır.

Mesleki faaliyet içinde ulaşılan başarılar veya kazançları, hem bu dünyada bir Tanrı ödülü ve hem de öbür dünyada mağfiretine uğramanın kesin delili halinde gören 22. ve 23. soruda bu inancın olumsuz hali sorgulanmıştır. Başarısızlık ve iflası, gerçekte Tanrı iradesini yerine getirememiş olmanın bir

sonucu olarak görüldüğünden, Tanrı'nın bu dünyada kestiği ceza olarak öngören (22/a) sorusuna verilen yanıtların oranı %39.7 iken; (23/a) sorusuna verilen yanıtların oranı %58.2'ye çıkmıştır. Saf kazanma tutkusunun ailevi güdüler içinde sorgulandığı (22/b) sorusuna verilen yanıtların oranının %60.3 olması, mesleki etkinliğin bir Tanrı yolu içeriğinde algılanamamış olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, bu dünyadan vazgeçmiş halinin bir kanıtı olarak bütün dinlerin öngördüğü dünyevi serveti terk etme veya dağıtma erdemleri, (23/b) sorusuna verilen yanıtla %41.8 oranında kabul görmüştür.

Ekonomik etkinlikteki kazançlar ve tutumlu davranış sonucunda edinilen bütün servet ile iyeliklerin Tanrı'ya ait olduğunun, bu nedenle, Tanrı iradesine uygun şekilde kullanılması zorunluluğunun irdelendiği 24. soruda, ekonomik varlıkların kullanım şekilleri üzerinde durulmuştur. Anketin (24/a) seçeneği, tutumluluğu ve sermaye arttırılmasını özendirirken; (24/b) ifadelerinde, sahip olunan her şeyin dağıtılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Her iki seçenekte de, kişi, servet ve iyelik artışının neden olduğu kendisi için harcama davranışından, gösteriş tüketiminden men edilmiştir. Ankete verilen yanıtlar içinde, mesleki faaliyetiyle kendisini Tanrı'nın bir aracısı gibi hissedebilmenin oranı %46.6'da kalırken; fakirlerin halinden anlamayı ve dağıtmayı öngören (24/b) seçeneği %53.4'e çıkmıştır.

Mesleki etkinliğin Tanrı yolu haline gelmesinin davranışsal içeriğini oluşturan, iş sırasında dürüstlüğü ve sevginin sergilenmesi koşulu (26/a); kişilerin durumuna göre farklı tutum ve fiyatın belirlendiği (26/b) esnekliği ışığında irdelenmiştir. Dürüstlük, kim olursa olsun, herkese aynı davranışı ve istemi zorunlu kılar. Farklı davranışın olduğu yerde, inanan ve inanmayan ayırımının yapılarak çifte standardın beslendiği bir ortamda, dürüstlük ve sevgiden zaten söz edilemez. Dürüstlük karşısında kişiye göre davranış esnekliğinin sorgulandığı 26. soruda, iş ahlâkının temeli haline gelen dürüstlük ve sevgi seçeneği (26/a) %50.7 oranında benimsenirken; kişiye özgü tutum eğilimi %49.3 oranında rağbet bulmuştur. Verimli çalışmanın ve iş sırasında her hangi bir sağlık sorunuyla karşılaşmamanın bir koşulu olarak kabul edilen düzenli ve dengeli beslenmenin içerdiği önemin irdelendiği 29. soruda; bu düşünceye karşı çıkanların oranı %11.7'de kalırken, %12.9 oranında çekimser kalmış, toplam %75.5 oranında görüş kabul görmüştür.

Batının dinsel kültürünü oluşturan kaynakları inceleyen araştırmacılar, faiz yasağının fakirden alınan borçla sınırlı tutulduğu¹⁴, geçimini sağlamak için borçtan faiz alınmasının adaletle aykırı olduğu, borçlanılan parayla tüketim

mallarına harcanan alacaktan faiz alınması halinde bunun tefecilik olduğu sonucuna varmışlardır. Özellikle de, reformist akımın kalvinist mezhepleri, Thomas Aquinas tarafından istisnai bir durum olarak bildirilen, paranın iş etkinliğinde kullanılarak kazanç sağlanmasına katkıda bulunması durumunda alacaklıya bu kazançtan pay verilmesinin meşru ve zorunlu olduğu fikrinin¹⁵ artık 17. yüzyıl Avrupa'sının ekonomik gerçeği haline geldiğini kabul etmişlerdir. Böylece, çömlekte toprak altında saklanan paralarını hırsızlardan korumak isteyen insanların, sermaye arttırılmasına gereksinimi duyulan şirketlere verdikleri borçtan dolayı aldıkları %5'le sınırlandırılan faizin helâl olduğu fikri benimsenmiştir.

Reformun, ekonomik hayatı rasyonelleştirdiği gerçeğini yadsıyan pek çok araştırmacı, Martin Luther'in, Papalığın endüljans birikimlerini bankerlere vererek karşılığında sürekli aylık gelir (annuity) elde etmesi işleme, kilise örgütü harcamalarını da bu faiz geliriyle karşılaması uygulamasına şiddetle karşı çıktığını belgeleriyle kanıtlamaktadırlar. Yine de, ilk Hıristiyanlığın komüncü ahlakına geri dönme eğiliminde olan M. Luther'in ekonomik görüşlerinin, rasyonel iktisat zihniyetine aykırılık içerdiği¹⁶ gerçeği, reform hareketinin; Tanrı'ya yönelişi kalıpcı kurumsal şekilcilikten bireysel içtenliğe dönüştürdüğü, iş etkinliğindeki başarı veya kazancı Tanrı kurtarılmışlığının işareti saydığı, bireysel yeteneğe dayandırdığı seçilmişlik ahlakını geliştirdiği vs., gibi katkısız gerçeklerinin yadsınmasına yol açmamalıdır. Ayrıca, reformistlerin de paranın sermayeye dönüştüğü gerçeğini fark ederek, borcun kullanım maksadını da dikkate alarak, alacaklının verdiği borçla sağladığı kazançtan pay almamasının haksızlığı yaratacağı anlamındaki görüşlerinin, gözlerden uzak tutulması gerekir.

Oysa, kendi dinsel kültürümüzde, borçlanılan paraya ödenilen her fazladan para, tefecilik olarak görülerek şiddetle yasaklanmıştır. Fakirden mi alınıyor, borçlanılan parayla sermaye arttırılmasına gidilerek daha yüksek kazançlara mı neden olunuluyor, asla dikkate alınmış değildir. Hele günümüzün ekonomik sorunlarından biri haline gelen enflasyon baskısı sonucunda, paranın satın alma gücü talep fazlası nedeniyle sürekli erozyona uğrayıp alacaklıyı zarara uğratması, hiç dikkate alınmış değildir. Böylece küçük tasarruflar asırlar boyu çömlekte toprak altında saklı tutulmuştur. Belki de borçlanmadan alınan her fazlalık ribadır telkininin bir sonucu olarak, anketimizde, borçla sağlanılan kazanç içinden tasarruf sahibine pay vermeyi haklı bulanların (14/a) oranı

%37.3'de kalırken; ödemelere faiz yasağı getiren topluluk bilinci bağının (14/b) hissedilmesinin oranı %62.7'ye çıkmıştır.

Batı'da fakirden alınan faiz yasağının temelinde yatan paranın kısırlığı ve değersizliği hakkındaki Aristo'dan kalma fikirlere, kendi dinsel kültürümüzü oluşturan kaynaklarda da rastlamaktayız. Ortaçağ boyunca Batıda, âdil fiyat adı altında öne sürülen bu görüşler, ürün fiyatlarının denetim altında tutularak daima maliyetine eşit bir sınırdaki alış verişin gerçekleşmesi gerektiğinde ısrar edilmiştir. Ticari kâr bir maliyet unsuru olarak görülmüş, tüccarın katlandığı zahmetini aşacak ölçüde kazanç sağlaması, haram ve günahkarlık olarak görülmüştür. Oysa kendi dinsel kültürümüzde, aşırı kâra kesinlikle karşı çıkmış olursa dahi, ticaret mantığının dayandığı pazarlık esası benimsendiğinden, alıcının ödemeye razı olduğu fiyat, helâl olarak görülmüştür.

Üretim ahlâkının gerektirdiği adil fiyat anlayışı bakımından, 41. soruya verilen yanıtlar içinde, ürün fiyatının maliyetine göre belirlenmesini olanaklı bulanlar %35.4'e ulaşırken, bunu mümkün görmeyenlerin oranı %23.1'de kalmıştır. Halbuki, Batı'da faiz yasağının temeli, fiyatı ürün maliyetine eşit kılan adil fiyat anlayışı olduğu halde; dinsel kültürümüzde ribanın kaynağı, vadeli satışlarda ödeme süresine bağlı olarak istenilen fiyat artışlarıdır. Böyle olmasına rağmen, her iki anlayış da, borçlanılarak alınan paranın tamamının tüketim mallarının alınmasında kullanılacağı varsayımına dayanmaktadır. Anketteki 15. soruya bu açıdan bakılacak olunursa, aşırı kazanç eğilimi (15/a) %51.3 oranıyla kesinlikle reddedilmiştir. Değer kaybına uğrayan ürünün, niteliksel olarak değeri adil fiyat değerinde olmasa dahi, bu seviyeden satılması (15/b) %38.7 oranında uygun görülmüştür.

Âdil fiyat¹⁷, Ortaçağ iktisat zihniyetinin vazgeçilemez bir temelidir. Batıda tüccarın kârının asırlar boyu hor görülmesi eğiliminin temelinde, âdil fiyat ölçüğüne göre, bir malı daha ucuza alıp daha pahalıya satma davranışı yatmaktadır. Ucuza almak da haramdır, aldığı fiyattan fazlasına satmak daha çok haramdır. Ticaret, bu nedenle, alış verişlerde adaleti yıkan ve haksız kazanca neden olan bir uğraşı¹⁸ olarak görülmüştür. Tüccarın aldığı mal kendisi için değildir. Tüccarın sattığı mal da, kendisi tarafından üretilmediği için, kendisine ait değildir. Ucuza alıp pahalıya satmanın her ikisi de, T. Aquinas'a göre adaleti baltalamakta, haksız kazanca yol açmakta ve adil fiyat uygulamasını fiilen olanaksız kılmaktadır.¹⁹ Halbuki bizim dinsel kültürümüz, ticareti helal kıldığı gibi, pazarlık esasını da benimsediğinden, dinin özü ticaret

ahlakı üzerine kurulmuştur. Alıp satma özendirilmiş, alıcının almaya razı olduğu fiyat üzerinden edinilen kazançlar helâl görülmüştür.

Anketin 42. sorusuna verilen yanıtlar içinde, ucuza alıp pahalıya satma eylemine asla katılmıyorum seçeneğini benimseyenlerin oranı, belki de bu nedenle, %21.2'de kalmıştır, katılanların yüzdesel toplamı ise %62.9'a çıkmıştır. Bunun bir nedeni de, vadeli satışların yaygınlık kazanmasının etkisiyle, dinin tefecilikle ödemelerde süreye bağlı fiyat artışlarını kast ettiği görüşünün dile getirilmeyerek, sadece parasal borçlanmalardaki fazladan ödeme üzerinde odaklaşılması olmuştur. Alıcının ödemeye hazır olduğu fiyat üzerinden edinilecek kazançlar uygun görülürken, borçlunun fazladan ödemeye gönüllü razı olduğu tutara şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun sebebi, borcun üretim faaliyetinde kullanılarak ve sermaye arttırılmasına gidilerek yüksek kazançlara yol açabileceği ihtimalini asla dikkate alınmamış olmasıdır. Oysa, Batı'daki orta çağ iktisat zihniyetinin faiz yasağının ve tefecilik suçlamasının temelinde, yine adil fiyat hassasiyeti bulunmaktadır. Çünkü, eğer borçlanılan parayla geçim maddesi satın alınmaktaysa ve fiyatların sabit kılınması vazgeçilemez bir ilke haline getirilmişse; bu miktar paranın geri ödenmesi zorunlu olmakta, borçlanma sayesinde önceden satın alınan ürünlerin fiyatını asla aşmaması gerekmektedir.

Alışverişlerde pazarlık esasını getirerek alıcının ödemeye razı olduğu fiyatı helâl görmüş olsa da, bizim dinsel kültürümüz de, genel olarak fiyatlar seviyesinin sabit tutulması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, tefecilikle, esas olarak, vadeli ürün satışında süreye bağlı olarak arttırılan fiyatların hedef alınmış olunması, çok dikkat çekicidir. Vadeli ürün satışında, ödemede süre uzaması dolayısıyla yükseltilecek fiyat, tefecilik olarak görülmüştür. Borçlanılan parayla da, tüketim malzemesi satın alınacağı saplantısı içinde bulunduğu, üretimde kullanılarak daha çok kazançlara neden olunacağı asla dikkate alınmadığı için, borçlanmalarda yapılan her fazladan ödemenin de tefecilik olacağı yargısında bulunulmuştur. İhtiyaçtan fazla olan servetin ve mülkün dağıtılmasını zorunlu kıldığı için, paranın elde tutulmasını ve işletilerek paradan para kazanılmasını reddeden, böylece de paranın sermayeye dönüşmesini önleyen, dinsel kültürümüz, üretim mantığına sahip değildir. Alışverişlerdeki her fazlayı ve borç ödemelerindeki her artışı riba olarak gören ve şiddetle yasaklayan dinsel kültürümüzde, tasarrufların yatırıma aktarılması işlevini barındıran bir ortaklık anlayışı kesinlikle yoktur.

Dinsel kültürümüz, üretim mantığına dayanmadığı için, ticaret ahlâkı sınırlarında oluşmuştur. Ankette 43. soruda, vadeli satışlarda fiyat yükselmelerine karşı olanların oranı %12.7'de kalırken, fiyat artışını kaçınılmaz bulanların oranı % 71.5'a çıkmıştır. Bunun bir sebebi, belki de, faizciliğin parasal borçlanmayla sınırlı olduğu sanısının halkımızın zihnine yerleşmiş olmasıdır. Halbuki, vadeli satışlarda fiyat artışının tefecilik olarak görülmesi, borçlanılan parayla da ürün alınacağı saplantısı içinde kalınması nedeniyle; alınan borçtan fazla ödenilmesine karşı çıkmıştır. Nitekim, âdil fiyatın tanımının yapıldığı ve günümüzdeki geçerliliğinin yoklandığı 45. soruya verilen yanıtlarda, ancak %14.9 olumsuz cevap alınmış, toplam %60.3 oran Ortaçağ Batısının âdil fiyat anlayışını olanaklı bulmuştur.

Kendi dinsel kültürümüzde, vadeli satış temeli ve alınan her parasal borçla tüketim malzemesi satın alınacağı saplantısı içinde, borçlanılan para karşılığında ödenilen her fazladan miktar tefecilik olarak görülmüş ve şiddetle yasaklanmıştır. Buradaki temel dayanak, paradan para kazanılamayacağıdır. Halbuki, reformistler, banka aracılığıyla olsun ya da olmasın, borçlanan taraf, iş yapan zengin bir kişiye veya kazanç elde eden bir şirkete, alınan bu borçla sermayesini arttırarak daha yüksek kazançlara ulaşma fırsatına sahip oluyorsa; edindiği bu kazançtan, borçlandığı kimseye pay vermesinin zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Kendi dinsel kültürümüzün kaynaklarında, neredeyse üç asırdan fazla bir süredir yaşanan modern dünyanın ekonomik gerçeği haline gelen sermaye birikimi olgusuna hiç rastlanılmadığı için, faizin sermayenin geliri olabileceği ihtimaline hiç yer verilmemiştir. Kira gelirleri bile, kardeşlik ruhuna uygun bulunmamaktadır. Tam tersine, malın fakirlere dağıtılması, servetin biriktirilmemesi telkinlerinde bulunulmuştur.

Borçlanılan paranın tamamının sadece tüketim mallarının alımında kullanılacağı ön yargısı içinde, vadeli satışlarda süreye bağlı olarak uygulanan fiyat artışının kast edildiği tefecilik suçlaması, bütün parasal borçlanmaları kapsayacak ölçüde geniş tutulmuştur. Böylece, tüm borçlanmalardan alınan fazladan paranın tefecilik olduğuna hükmedilmiş, haksızlığa neden olduğunda ısrar edilmiştir. İliklerimize kadar işleyen bu dinsel telkinlere rağmen, 44. soruda, iş faaliyetinde kullanılan borçlanılan paradan faiz ödenmesini haklı ve gerekli bulanların toplam oranı %64.8'e çıkarken, katılmayanların oranı %12.9'da kalmıştır. Borçlanılan paranın sermayeyi arttırarak kazanca neden olduğu gerçeğini şirket yapısında irdeleyen 48.soruda, belki de faiz kâr ile birlikte dikkate alındığından, ancak %51.7 toplam oranda kabul görürken,

%18.1 oranında kesinlikle karşı çıkmış, %20.4 gibi bir kesim de çekimser kalmıştır. Faiz ödememek gayesiyle iflâsa gidilmesinin irdelendiği 49.soruda, bu sahtekârlığı haklı görenlerin oranı % 14 iken, çekimser % 14, karşı çıkanlar ise % 72 olmaktadır.

4.2. Bireysel Karar Alma Özgürlüğünün ya da Topluluk Normlarına İtaat Etme Özdeşliğinin Derecesi

İlinde oturan insanların birbirlerini tanımalarının ve aynı coğrafi ortam içinde birbirleriyle özdeşlik kurmalarının çok kolay olduğu, yapılan anket çalışmasında da kolaylıkla gözlemlenmiştir. Topluluk ruhuna bağlanmanın çok kolay olması nedeniyle de, kişilerin, topluluk değerleriyle özdeşleşmesi, dayanışma bağının ve biz şuurunun pekiştirilmesi, olanaklı olmaktadır. Toplumsal etkileşimin oldukça güçlü olması, kişisel farklılıkların ve farklı davranış eğilimlerinin hemen göze çarpmasına neden olmaktadır. Benimsenilen tutumların ve inançların özümsemişi, yardımlaşma ve dayanışma gayretleri içinde ortak çıkarların fark edildiği böyle bir samimi ortamda, topluluk ruhunun hissedilmesi de çok kolay olmaktadır. Topluluk ruhu altında gerçekleştirilen her davranışın, bunu eyleyen için belirli bir anlamsal nedeninin olması ve bireye tatmin sunması gerektiği gibi, bu eğilimin toplumsal bakımdan kabul görmüş olması da zorunludur. Bu nedenle de, ne kadar bireysel olarak görülse de, bu davranışın anlamlılığının geçerli ve yaygın olması, toplumsal kapsamda kabul görmesine bağlı olmaktadır.

Belirli toplumsal düzlemlerde ortaya çıkan davranışların, içinde yaşanılan toplum ortamıyla uygun görülmesi; bir başka deyişle de, neyin nasıl yapılacağı ve hangi davranışların neden yapılmayacağı hakkında topluluk üyelerinin yeterince bilinçlendiği böyle bir ortam içinde sosyal etkileşim bağının çok güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Böyle olunca, kişilerin birbirlerini kolaylıkla fark ettiği ve tanıdığı bu ortam içinde gerçekleşen toplumsal etkileşim alanında; bireyin de bağlı kalacağı sosyal ilişkiler tarzını hakim kılan, insanların zihninde belirli olaylar karşısında beklenen davranış kalıplarını çok belirgin bir şekilde oluşturan, davranış düzlemleri, egemenliğini kolaylıkla insanlar üzerinde hissettirecektir. Beklenen davranışların yanında, belirli bir hoşgörü sınırlaması altında, istenmeyen eğilimlerin de bu topluluk ruhu özünde kişilere aksettirilmesi ve kabul ettirilmesi sonucunda, bireyler üzerinde toplumsal kontrolün kurulması olanaklı olmaktadır.

Anket dağıtımı dolayısıyla, sokaklarda gezinmelerimiz sırasında, sokaklarda argo konuşan hiçbir kimseye rastlanılmamış olması, yüz yüze gelen bu kişilerin birbirlerini ailevi olarak da tanıdıkları olasılığının yüksek olduğu ihtimaline bağlanmıştır. Ayrıca, uğradığımız lokantalarda temizliğe çok büyük önem verildiği ve yemeklerde kullanılan etlerin müşterilerin görebileceği bir yerde parçalandığı gözlenmiştir. İnsanların birbirlerini kolaylıkla tanıdığı böyle ortamlarda istenmeyen bir davranış hemen duyulmakta, kişilerin zihninde oluşan kanaatin değiştirilmesi de olanaksız görülmektedir. Zira, bir kişinin davranışı, diğerlerinin dikkatinden pek kaçmadığı için, toplumsal denetim mekanizması buralarda çok etkili ve çok kısa bir sürede işlerlik kazanmaktadır. Aynı nedenle, esnaf ve tüccarların da, alışverişlerde doğruluğa ve açık sözlülüğe büyük önem verdikleri fark edilmiştir. Yolda yürürken karşılaşılan yaşlıların elinin öpülmesi, ellerindeki yüklerin taşınması, dolmuş ve otobüslerde hemen kalkılarak yer verilmesi gibi gerçekten hayranlık uyandırıcı davranışlara rastlanılmıştır.

İnsanlar arası ilişkilerde ve iş etkinliğinde doğruluk, temizlik ve açık sözlülük gibi konularda toplumsal kontrolün çok etkin bir şekilde kurulması, geçmişin değerlerinin korunularak gerçek hayat içine hakim kılınması yoluyla oluşan topluluk bilinci, kişi davranışları üzerinde olumlu tesirde bulunduğu gibi, akılcılığı ve bireyciliği engelleyen temel bir faktör haline de gelebilmektedir. Örneğin, kendi dinsel kültürümüz içinde çok önemli bir yer tutan kadercilik ve kişiye bağlanma halleri, ussal ekonomik etkinliğin özümsemesini engellemektedir.

4.2.1. Kadercilik

Evrendeki her bir varlığın, toplumda yaşayan her bir kişinin geleceğinin önceden belirlenmiş olduğunu, önceden mukadder kılınmış bu eğilimin ve sonun insanlar tarafından asla değiştirilemeyeceğini ifade eden kadercilik düşüncesi; insanlarımızda her şeyi kendi halinde olmasına bırakma, üstün iradeye teslim olma; Tanrı'dan başka cin, melek gibi insan üstü varlıklara bağlanma gibi eğilimlere kapılmalarına neden olmuştur. Bir ölçüde efsunculuğun ve büyüye bağlı hurafeciliğin de temeli haline gelmiş olan, insan ile Tanrı arasında yazgıyı belirleyici üstün kudretli varlıklara inanılması eğilimi; hiçbir zaman değiştirilemeyecek olan bir sonucun önceden belirlenmiş olduğuna beslenen inancı pekiştirdiğinden; insana, eylemlerinde ve başına gelecek olanlarda en küçük bir özgürlük tanımamış, tercih hakkı vermemiştir. Böyle bir kadercilik

anlayışı, ne yaparsa yapsın çizilen yazgısından kurtulamayacağı, toplumsal konumunu değiştiremeyeceği, nasip kısmet beklentilerinin dualarla gerçekleşmeyeceği kaygılarına yol açmıştır.

Önceden bilinmeyen ama çizilen bir sonucun değiştirilemeyeceği inancı, iyiyi veya kötüyü seçme zorunluluğunda bırakan kişinin, Tanrı adaleti karşısındaki haklılığını da arttırmıştır. Eğer yapacağı her eylem veya başına gelecek olan her şey, değiştirilemez bir şekilde üstün kudret tarafından çizilmişse; burada kişi, eylemleri üzerinde hiçbir özgürlüğü olmayan uygulayıcı durumuna düşürüldüğü için, kötülüğü veya günahkârlığı da yapmak zorunda bırakılmış demektir. Davranışlarda insanlara özgürlük tanımayan ve önceden belirlenen bir tarz ve sonuçta kişiyi o bulunacağı eylemle veya sonuçla karşılaşmaya mecbur kılan kadercilik anlayışı; bireyin amellerinin Tanrı tarafından değerlendirilip, adaletiyle ödüllendirmesinin veya cezalandırmasının haklılığını da geçersiz kılmaktadır.

Bu nedenle, dinsel kültürümüz, Tanrı tarafından önceden belirleme anlamındaki kaderin yanında, kaza kavramını da geliştirmiştir. Kader-kaza öğretisine göre, Tanrı'nın yarattığı her bir varlığın veya insanın başına geleceğe karar verip bilmesine kader denilirken; bu olayın zamanı gelince gerçekleşmesine de kaza denilmektedir. Dinsel kültürümüzde sürekli olarak vurgulanan, Tanrı, yarattığının kaderine hakimdir sözü; kader ile kazasına razı olmayan veya beğenmeyen, uyarıcı olarak gönderilen bela ile felaketlere sabretmeyen kişi, Tanrı'ya olan inancını çoktan kaybetmiştir, anlamında yorumlanmıştır. Kaderin, tedbirle ve sakınmakla değiştirilemeyeceği, kişisel gayretle önlenemeyeceği; ancak topluluksal ve kurumsal ibadetler yoluyla, bela veya felaket daha gelirken korunulacağı veya savuşturulabileceği duygusu inananlara hakim olmuştur.

Günahkâr veya isyankâr olacağını bildiği halde, Tanrı, bu kişiyi o halde yaratıyorsa, bunda, insanın bir tercih hakkının ya da kişisel hatasının olmadığı görüşü haklılık kazanmaktadır. Başına gelecekleri önceden bilememe, belki de sırf bu nedenden dolayı, dua ve ibadetlere daha çok yönelme; insanı, dünyevi etkinlikteki kazanç ve başarı arayışlarını tamamıyla sona erdirmiştir. Nitekim, başa geleceklere karşı durabilmek, yani kaderin kaza olarak gerçekleşmesini savuşturabilmek için; kişinin, varını yoğunu dağıtarak sadaka vermesi ve bu dünyadan tümüyle koparak kendini daha çok kurumsal ve topluluksal ibadete vermesi gerektiği telkininde bulunulmuştur. Böylece, dinsel kültürümüzde,

giderek kader kavramının kullanılmasından vazgeçilmiş, inananların daha fazla kalıplaşmış ibadete yönelmeleri, daha çok mal ve mülk dağıtmaları nasihat edilerek, ezelden mukadder kılınan yazgıdan böylece korunulması istenmiştir.

Kendini dua ve ibadetlere vermeyen insanların, kaderlerindeki hükümlerin gerçekleşmesinden asla korunamayacağı, yazılanın başa gelerek kaderin kaza haline dönüşmesinin engellenemeyeceği bildirilmiştir. Kaderine inanan ve Tanrı'ya sığınmayan kendisine başka ilâhlar edinsin denildiğinden; dinsel kültürümüzdeki kadercilik, inananları, daha fazla dünyadan koparak kalıpcı ibadete yöneltmekle kalmamış; belki de bundan daha fazla, teslimiyetçi ve itaatkâr bir anlayışı insanlarımızın zihnine egemen kılmıştır. Kişinin eğilimini bu dünyadan kopma ve kalıpcı ibadete yönelme üzerinde odaklaştırdığı ölçüde kaderindeki belaları savuşturabileceği inancı; teslimiyetçi bir anlayışı da beraberinde getirmiş, akıl ve irade gücünün kullanılmasını giderek gereksiz kılacak ölçüde Tanrı'dan aşağı pek çok insan üstü imgesel varlıkların gücünden endişe etmesine neden olmuştur.

Böyle bir teslimiyetçi anlayışın benimsenme derecesini yoklamak için sorulan 37. soruya verilen yanıtlardan, ancak %37 oranında asla katılmıyorum derken, %20 çekimser kalmış, toplam %43 benimser yönde görüş bildirmiştir. Böylece insanın kendisi, ile, Tanrı'nın yazgısı arasında insan üstü varlıkların bireyin davranış ile olaylara müdahale kaygısına katılan % 43'lük kesim içinde %9.1 oranında ısrarla savunurum düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ankette 37. sorunun bir tür devamı ve açılımı sayılan 38. Soruya verilen yanıtlarda, bir tür korunma yolu olarak dinsel kültürümüzün öngördüğü kutsal metinlerin tabela şeklinde duvarlara asılması ve muska olarak kişinin üstünde taşınması alışkanlığına %22 oranında olumsuz görüş bildirilirken, %18.4 çekimser kalmış, toplam %59.8 oranında benimsendiği açıklanmıştır. Para ve kazanç peşinde koşmayı, iyelik biriktirme gayreti içinde bulunmayı münafıklığın alâmetlerinden sayan bizim dinsel kültürümüzde; daha yaratılmadan önce çizilen ve Tanrı'dan başka hiç kimse tarafından da bilinmeyen yazgının, yeri ve zamanı geldiğinde kaza haline dönüşmeden önce, insanlardan kopuk ve ilgisiz halde yönelen kalıplaşmış ibadete daha fazla bağlanması, sahip olunan tüm servetin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması öğüt verilmekte, bu şekilde kaderden sakınma yolu gösterilmektedir.

İbadete ve iyelik dağıtımına rağmen, afet veya bela şeklindeki kader kaza olarak yine gerçekleşirse, bu sonuç, yine kulun yetersiz ibadetine bağlanmaktadır. Oysa, yazgının hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği veya

kurumsal ibadetler sayesinde afet ve belalardan korunulamayacağı vurgusunu içeren kalvinist kadercilik; başarıyı ve kazancı, seçilmişliğin bu dünyadaki işareti olarak benimseyerek; inananlarını, bilinçli ve özdenetimli bir halde ekonomik etkinlikte bulunmaya, daima tutumlu ve dürüst kalarak Tanrı'nın bildirdiği bu işaretlerine ulaşmaya, bunun için disiplinli ve dakik olarak çalışmaya, mesleki etkinlik yoluyla Tanrı şanını yeryüzünde sergilemeye, dünyevi işlerinde kendini daima Tanrının bir aracısı gibi davranmaya yönlendirmekteydi.²⁰ Böylece kalvinist kadercilikte, Tanrı'nın parasını işlettiği bilinciyle²¹ dünyevi işlerde başarılı olanın veya yüksek kazançlara ulaşmanın kaderinde, bu dünyada gözle görülür haliyle seçilmişlik yazgısı olduğu telkininde bulunulmuştur. Halbuki bizim dinsel kültürümüz, mal mülk biriktirmeyi veya elde tutmayı, zenginlik ve servet peşinde koşmayı, dünyevi işlere daha çok zaman ayırmayı; Tanrı'ya daha az zaman ayırma şeklinde algılayarak, inançsızlığın işaretlerinden saymıştır.

Kurumsal, şekilci ve görünen kalıplaştırılmış ibadet tarzına kesin bir tanımlama getirildiğinden; Tanrı'ya yönelme eğilimi bir türlü özgürleşememiş ve de bireyselleşememiş, ruhani bir coşku içinde bireyin her anındaki davranışlarına asla hakim olamamıştır. Şekilci ciddiyet, sürekli yinelenen aynı söylem, dünyadan ve insandan kopuk bir halde belirlenen kalıplaşmış ve önceden belirlenmiş bir yöneliş; ibadeti yalnızca yer ve zaman olarak sınırlı kılmakla kalmamış, ibadeti iş olgusunun dışında tutarak, insanların mesleki etkinlik içindeki her anında ve kendi iç dünyalarında Tanrı'ya yönelmelerine fiilen engel olmuştur. Dinsel kültürümüzde var olan, dünyanın geçiciliği ve zenginlik peşinde koşmanın değersizliği gibi telkinlerin sonucunda; dürüstlük ve dakikliğe, tutumluluk ve sermaye arttırılmasına dayanan modern anlamdaki bir iş ahlâki asla oluşturulamamıştır. Böylece, insanlarımız, bu kalıplaşmış şekilci ibadette düzenli ve dakik olmaya gayret sarf ederken, gerçek yaşamda ise serbest ve kaygısız bir hale gelmişlerdir.

Kurumsal ibadet yerine iman yoluyla arınmaya, cemaat halinde kurtuluşa erişme yerine bireysel sorumluluk duygusunu geliştirmeye önem veren kalvinizmin ve bütün kalvinist mezheplerin temelinde, kadercilik anlayışı bulunmaktadır. Ancak, topluluksal veya kurumsal ibadet yoluyla yazgının değiştirilemeyeceği içeriğindeki bu kadercilik anlayışı, inananlarını, dünyadan koparmamış, seçilmişliğin kanıtlarına (mesleki başarı, parasal kazanç) sahip olmaya yönlendirmiştir. Bu nedenle, kalvinizmde, durum tamamıyla farklı olmaktadır. Seçilmişlik güdüsü, kalvinist kaderciliğin içeriğini oluşturmuştur.

Kalvinizmde de, Tanrı'nın yüceliği karşısında insanın çaresizliği ve günahkârlığı vurgulanmakta, kişi ne yaparsa yapsın ezelden yazılı olanın hiç bir şekilde önlenemeyeceği veya atlatılamayacağı ısrarla belirtilmekte, yalnızca Tanrı'nın inanç bağısladığı inananlar kurtulmakta diğerleri de sonsuza dek lanetlenmektedir.

Ancak, bireyin mesleki etkinlikteki başarıları veya işindeki kazançları, yazgısındaki seçilmişliğinin işareti olarak algılanmaktadır. İşinde yüksek kazançlara ulaşan veya mesleğinde başarılı olan kişi, bu yazgısını, bağlandığı Tanrı iradesini gerçek yaşamında uygulamasının bir sonucu olarak gördüğü gibi, ölümden sonraki hayatında da kurtuluşa erenlerden olduğunun işareti olarak algılanmaktadır. Kalvinist kadercilik, doğu kültürlerinde olduğu gibi dünyaya yönelindiği ölçüde felâketlere uğranılacağı sanısına yakalanmadığı gibi; ne yapılırsa yapılsın, ne kadar ussal ve iradeli olunursa olunsun uğranılacak sonuç bellidir yargısını mesaj olarak vermemiştir. Tanrı yazgısının asla değiştirilemeyeceğine inanmakla, kurumsal şekilci ibadetin kaderindeki seçilmişlik ya da lanetlenmişlik sonucuna asla tesir edilemeyeceği hükmüne varılmıştır.

Kaderin asla değiştirilemeyeceği düşüncesi, bir taraftan kurumsal ibadetin gereksizliği duygusunu kalvinist inanlara hakim kılarken, diğer taraftan, bu dünyada seçilmişliğin kanıtlarından olan ve öbür dünyada da kurtarılmışlığın işaretlerinden sayılan mesleki başarıyı yakalama emelini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, ne yaparsam yapayım Tanrı yazgısından kaçış yoktur inancı, başıma gelecek olanlar ezelden bellidir duygusu, layık olunan lanetlenmişlik hali ya da hak edilmeyen seçilmişlik konumu kişi daha yaratılmadan önce bellidir yargısı; tembellik ve aylaklıkla sonuçlanan atıl ruh haline neden olmamıştır. Ekonomik kazanç kurtarılmışlığın delili haline gelince, lüks ve gösterişe yönelmesi, Tanrı mülkünün yağmalanmasından başka bir anlamı taşımamıştır.²² Böylece, bu dünya ve dünyevi etkinlik, Tanrı'ya sunulan hizmet yeri ve Tanrı'ya adanılan ömrün görevsel sorumluluğu olarak algılanmıştır.

Kalvinizmde, insanların zihnine, Tanrı iradesine bağlanan kişinin başarılı ve kazançlı olacağı, tutumlulukla gerçekleştirilen sermaye birikimi sonrasında ulaşılan yüksek kârların veya disiplinli ve düzenli çalışma sayesinde edinilen bireysel-mesleki başarıların da seçilmişliğin kanıtı olduğu, kişiyi kurtuluşa erenlerden kıldığı duygusu hakim olmuştur. Bu nedenle, tembellik ve aylaklık, dilencilik ve karşılıksız yardım en büyük günahkarlık hali olarak yadsınımış;

bireysel başarıyı engelleyen ve kişiyi iradeli-özdenetimli olmaktan uzak kılan içki, kumar, kadın ve bütün eğlence dünyası kesinlikle yasaklanmış; başarısızlığa uğramış veya iflas sonucuyla karşılaşmış kimselere, günahkar ve lanetlenmiş nazarıyla bakılmış, inananların bunlarla ilgisini tamamıyla kesmeleri istenmiştir. Kalvinist kadercilikte, bir taraftan başarı ve yüksek kazanç, bu dünyada seçilmişliğin kanıtı ve öbür dünyada da kurtarılmışlığı işareti haline gelirken; diğer taraftan da, daha önceden birbirleriyle hiç karşılaşmayan insanlara komşuluk bilincini aşılmasıyla, komşunu kendin gibi seveceksin telkine altında komşuluk borcu kavramının genişletilmesiyle, mesleki etkinliğin insana hizmet çabası üzerinde odaklaşmasını sağlamıştır.

İman yoluyla arınma ilkesiyle, sonunda, Tanrı'ya bütün yönelişleri hak sayan dinsel hoşgörü anlayışının yerleşmesine ortam hazırladığı gibi; bireysel çalışmasıyla Tanrı'nın gizli kalmış hazinelerini açığa çıkartmasına neden olan Tanrı şanı güdüsüyle de, kendini Tanrı'nın bir aracısı gibi hisseden meslek sahiplerinin başarılı olmalarını dinsel bir zorunluluk haline getirmiştir. İşine tekrar aktarmak koşuluyla, kazanabildiğin kadar kazan, biriktirebildiğin kadar biriktir denilmektedir.²³ Ankette özellikle 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 ve 26. sorular, bu maksatlarla sorulmuştur. Kalvinist kadercilik, iş hayatında tesadüflere veya şansa yer vermemekte, kişilerin tüm davranışlarında ve ilişkilerinde bilinçli ve öz denetimli olarak disiplinli bir yaşam sürmeleri halinde başarılı olacaklarını öne sürmektedir. Başarının yeteneğe dayandırıldığı ve şansın da yadsındığı 3. soruda, böyle bir anlayışın ne ölçüde insanlarımızın zihninde oluştuğu sorgulanmak istenmiştir.

Ankete yanıt verenlerin %29.6'sı iş etkinliğinde şansa pay çıkarırken, %70.4'ü yetenek ve beceri lehine görüş bildirmektedir. Yine anketimizde başarı, kazanç ve toplumsal konum ile, akılcı kararlar arasında bağlantısının kurulduğu (25/a) seçeneğine %64.7 oranında katılımın olması, şansın başarıdaki rolünün çağrışımının yapıldığı (25/b) seçeneğinin ise %35.3 oranında benimsenilmiş olması, iş faaliyetinde rastlantısal etmenlere pek güvenilmediğini göstermektedir. Verilen yanıtlar, akılcı bireysel kararların, dayandığı gerçekçi alternatiflerin ve öngördüğü maksada yönelik araçların isabetli seçilmesi ölçüsünde başarının ve dolayısıyla kazancın kesinleşeceği görüşünün benimsendiğini göstermektedir. Anketimizde, öncelikle, dinsel kültürümüzde, başarıya güdüleyen bireyciliği ve ussallığı yok edecek türdeki kaderciliğin, bu dünyadan kopma temelindeki, kalıplaşmış ibadete düşkünlüğü yoğunlaştırıcı ve mülkün dağıtılmasını şart koşucu bir içerik kazanmasının, gerçek hayattaki

etkileri irdelenmiştir. Ankette kişisel özgürlükleri etkisiz kılan (1/a) ifadesi ile, bunda bireysel hatalara pay veren (1/b) sorusuna verilen yanıtların 234=234 olmak üzere birbirine eşit çıkmış olması, son derece ilginç bir durumdur.

Benzer şekilde, başarı ile çalışma arasında doğrudan bir bağlantının kurulduğu (2/a) sorusuna %66.3 oranında bir katılım sağlanırken; kadere beslenen inanç altında gelecekte tasarlanan hedeflerine sürekli çalışmayla erişileceği kaygısının irdelendiği (2/b) seçeneği %33.7 oranında kabul görmüştür. Kaderin ve talihin kişisel eğilimle bağlantısının kurulduğu ve bireysel etkinliğin öne çıkarıldığı (4/b) seçeneği %55.4 oranında benimsenirken; olaylarda kişisel irade ve aklın öneminin hedef alındığı (4/a) seçeneği %46 oranında etkili olmuştur. Kaderciliğin en belirgin şekilde dile getirildiği (13/b) seçeneğine %40.2 oranında katılmamış olunması, toplumsal gelişme önünde engelleyici etkilerinin olduğu inançlarımızın ne ölçüde benimsenmekte olduğunu göstermektedir. Sıkı bir disiplin altında yaşamın verimli kılınması, zamanın etkili kılınmasına olanak tanıyan plân yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Dünyevi işlerde, gerçekçi ve akılcı kararlara dayanmak yerine, tesadüflere ve elden gelmeyen üstün etkenlere bağlanmanın irdelendiği 32. ifadeye, olumlu yanıt verenlerin oranının %62.9 olması; davranışlarda ve ulaşılan sonuçlarda kişisel etki derecesinin irdelendiği 34. cümlenin %65.2 oranında kabul görmesi, çalışan insanlarımızın yazgıcılık ile iradecilik arasında kaldıklarını göstermektedir. Geleceğin tasarlanarak işlerin sırasıyla görülmesinde maksada yönelik eylemin kabul derecesinin yoklandığı 39. ifadeye asla katılmayanların oranının %33.1'de kalması; olaylarda tesadüfiliğe ağırlık veren 40. anlatıma, olayın sonucunun kişinin kendi akıl ve iradesinin dışında gerçekleştiği vurgusunu taşıyan eğilim %62.1 oranında kabul görmüştür. Anketimizin 31. soruda, siyasal ve toplumsal nitelikli olaylarda bireylerin sonucu değiştirici etkilerinin olup olmadığı hakkındaki görüşleri öğrenilmek istenmiştir. Ankete yanıt verenlerin %55.5 tesir edebilme yeteneğiyle ilgili kendine güvensizlik duygusunu hissettiğini belirtmiştir.

4.2.2. Karizmatik Etkileşim

Bireysel karar alma özgürlüğünü kısıtlayan ve topluluk normlarına itaat etme yükümlülüğünü şart koşan bir diğer tutuculuk ve köktencilik kriteri, karizmatik etkileşim konusudur. Dinsel kültürümüz, akılcılık yerine nakilciliği, bireycilik yerine kişisel bağımlılığı insan davranışlarına hakim kılmıştır.

Anketimizdeki özellikle (18/b), (19/b) ve (20/b) gibi seçenekler, üstün karizmatik bir gücün tesiri altında kalarak ve kusursuz kılınan bu şahsiyeti bütünüyle örnek alarak gerçekleştirilen davranışlar içinde, ibadete getirdiği tanımlama sınırlarında Tanrı'ya yönelişin kabul derecesini irdelemektedir. Sırasıyla bu seçeneklere katılım oranının %33.2, %30.9 ve %38.9 sınırlarında kalması; %66.8, %69.1 ve %61.1 oranında Tanrı'ya yönelişte bireysel özgürlüğün kabulü ve bunun mesleki etkinlik içeriğinde gerçekleştirilmesinin benimsenmesi, çalışan insanlarımızda karizmatik güce bağlılığın, en azından ibadet koşulunda etkisiz kaldığını göstermektedir.

Ankette kişilerin davranışları ile olaylarda aldıkları sonuçlar ile bir bağlantısının kurulmasının işlendiği 5. soruda, sonuçtan kendisini sorumlu tutanların oranı %49.4 olurken; eylemlerinde denetimsiz olduğu, dolayısıyla da iradesizce davrandığı görüşü % 50.6'ya çıkmaktadır. Kişinin, kendi akıl ve deneyimi sayesinde kendine özgü bireysel davranış kalıplarının oluşmasını sağlamasının yanında belirli dönemler içinde yaptığı işler sayesinde gördüğü bazı işlevleri bulunmaktadır. Bireyin öğrenme, algılama, deneyim edinme, sonuç çıkarma ve değişen koşullara göre ilke ile tarzlar geliştirme gibi işlevleri sonrasında, kendi zihinsel gücünü oluşturan ve şekillendiren genel özelliklerinin tamamını ifade eden karakterini davranışlarına hakim kılması olanaklı olur.

Karakterin, kişiliğin temel özelliği işlerliğini kazanmasıyla birlikte, belli olaylar karşısında davranışlarında aynılık ve olgunluk halleri daha da belirginleşmektedir. İnsan, kişiliğini, hiçbir kimsenin tesiri altında kalmaksızın, yalnızca kendi akıl ve iradesine göre, geliştirdiği zihinsel ve bedensel yeteneklerinin sonucunda oluşturmaktadır. Bir başkasını taklit etmek, davranışlarını üstün ve kusursuz olarak kabul ettiği bu kişiye göre düzen ve denetim altına almak, kendine ait özgün şahsiyetini bağımsız ve farklı kılmasını engellemektedir. Zihinde sürekli olarak bağlanılan şahsiyetin davranış ile değerlerinin ayrıntısıyla kavranılması, ancak, itaat ve teslimiyet duyguları içinde kök salmaktadır. Özellikle anketimizin 27. sorusu, kişiliği oluşturan ve geliştiren serbest öğrenme ortamında ailenin gördüğü temel işlev üzerinde dikkatleri çekmektedir. Kendi kendine karar verme yeteneğini körelterek çocuğun iradesini kıran, sürekli olarak davranışlarına yasak getirerek çocukta ortaya çıkabilecek kendine güven duygusunu yıkan, böyle bir cezalandırma ortamında; ailede anne ile baba, geçmişten aktarılan uyulmasının sağlanmasında önemli otorite güçlerinden biri haline gelerek, aile içi ilişkilerde etkili olabilmektedir.

Değerlere ve davranış kalıplarına uygunluğun sağlanmasında anne ile birlikte baba çok önemli bir rol oynadığından, otoritesi de itaat temeli üzerine kurulmaktadır. Çocuğun sosyalleşmesi sürecinde, anne ile babanın yanı sıra; öğretmen, arkadaşın ve kitle iletişim araçlarının rolü giderek artmaktadır. Tam bir itaat duygusu altında yetişen ve cezalandırılma duygusu pekiştirilen çocuğun; kendi aklının ve irade gücünün farkına varabilmesi, bireysel kararları verebilmesi, kendine özgü kişiliğini geliştirebilmesi neredeyse olanaksız olmaktadır. Kendisi gibi değil, örnek alması istenilen başkası gibi davranır olmaktadır.

Anketimizde (27/b) modeli, anne ile babanın danışmanlığı altında, aile üyelerinden herkesin kendisiyle ilgili konularda yine kendisinin karar verebildiği demokratik bir aile anlayışını tanımlamaktadır. İtaat ve teslimiyet bağı karşıtı olarak, (27/b) seçeneğinin benimsenme oranının %46.9'da kalması; dinsel kültürümüzün temelini oluşturan Tanrı'ya yönelmede şahsiyeti örnek alınan kişiye itaatin esas alınmasını benimseyenlerin oranının %53.1 olması, kişisel olarak bağlanma ve tesir altında kalma anlayışının hâlâ etkili olduğunu göstermektedir.

Kararlarda rasyonel olmak, kalıba ve kişisel bağlanmaya gerek duymaksızın, bir davranışı sürekli şekilde yineleme zahmetine de katlanmaksızın; içinde yaşanan koşullara ve bu ortamın gelecekte alacağı değişimlerine göre belirlenen maksada ulaştıracak en uygun araçların seçimini gerektirir. Her ne kadar, izlenecek tüm alternatifleri sezinlemek, belirsizliklerle dolu olan geleceği bütünüyle kavramak zor da olsa; hedeflerin açık bir hale getirilmesi, alternatiflerin maksatlara göre düzenlenmesi, en uygun seçimin yapılması bu karar alma sürecinde geçilmesi gereken aşamaları oluşturmaktadır.

Anketimizin 28. sorusu, ussal karar almanın birinci koşulu olan, tam bir serbestlik ortamı içinde aklın ve bilginin olaylara uyarlanması zorunluluğunu irdelemektedir. Anketimize yanıt verenler arasında %14.5 bu görüşe katılmakta ve %18.1 kesimi de çekimser kalmaktadır. Başarı ile özgürce karar verme ortamı arasında kurulan bu bağlantı %67.4 oranında kabul görmüştür. Böylece 30. soruda, kusursuz ve ideal kılınan bu şahsiyet kalıbının, sevdirecek ve gerektiğinde zor da kullanarak benimsetilmesinin ve bağlanılmasının sonucunda davranış özdeşliğinin oluşturulması ile bireysel akıl ve yaratıcı kişilik yeteneklerinin arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur.

Böylesine bir kişisel bağlılığın, koşullara uygun olarak geliştirebileceği bireyin kendi yaratıcı ve yenilikçi şahsiyetini köreltici, olaylara uygulama

becerisini gösterebileceği pratik aklını yok edici sonuçlarına katılmayanların oranı %16.9'da kalırken, %19.8 çekimser olunmuş, %63.3 oranında katıldığı bildirilmiştir. Aynı konu, 39. soruda dinsel bir tema işlenerek sorulmuş, %18.8 katılmama ve %22.5 çekimser eğilimine karşılık, %58.7 oranda toplam kabul içinde %14.3 ısrarla savunurum şeklinde bir görüş belirlemiştir. Şahsiyeti örnek alınan kişinin tüm davranışlarının özümsemesi yaklaşımına %29.8 oranında olumsuz bir eğilim belirirken, %17.8 oranında çekimser kalınmış ve toplam %52.4 oranda kabul görmüştür.

4.3. İnsanlara Yönelik Sergilenen Davranışlarda, İnsanlık Sevgisi İdealinin ya da Topluluk Bilinci Bağının Etki Derecesi

Yaşanılan fiili ilişkiler düzeninin gerçekte bir Tanrı işi olduğuna inanan kilise karşıtları, düzeni değiştirmek gibi bir sorunları olmamış, daima devletin yanında yer almışlardır.²⁴ Hükümet ve hakim kıldığı yasal düzen, Tanrı iradesinin bir sonucu olarak görüldüğünden; mevcut yasalara kesin itaatın gösterilmesi, dinsel bir görev halini aldığından; bütün diğer dinsel grupların esas oluşum nedeni düzene ve yasalarına karşı bir isyankârlık haline kilise karşıtlarında rastlanılmamıştır.²⁵

Kilise karşıtlarına göre, insanın yaratılışı gereği günahkârlık bataklığına saplanmış olduğuna daha kendisini yaratmadan önce hükmeden Tanrı; içlerinden ancak bir kısmını asla hak etmedikleri lütfuna sadece bu maksatla mahzar kılmış; diğerlerini ise, layık oldukları günahkarlık ve ölüm çukuruna itmiştir. Tanrı, günahkâr yaratılışlarından dolayı, hiçbir insan arasında bir ayırım yapmamıştır. Kalvinistin kadercı inançlarına göre, her insan eşittir, eşit olduğunu hissederek dünyevi faaliyetlerine yöneldiği ölçüde de hürdür. Artık seçilmişliğin işaretleri, çilenin yaşandığı ve bir ibadet bilinciyle uygulandığı iş yerindeki başarılarında aranmaktadır. Verimsiz ve yararsız insan, tembel ve aylak kalan insan; Tanrının kendisine aracı kılmadığı, sonsuz ölümlüler arasında gördüğü bir yaratıktır.

İş yerinde rasyonel ve metodik çalışma hayatının, seçilme güdüsüyle birlikte oluşmasıyla; verimlilik maksadı da tüm ekonomik uğraşların yapısına hakim olmuştur.²⁶ Böylece, babadan evlada geçen meslek anlayışı sona ermiştir. Bunun yerini, dürüstlük, dakiklik, çalışkanlık, verimlilik ve yaratıcılık gibi bir takım kişilik nitelikleriyle birlikte; öğrenim seviyesi, mesleki yetenek ve

deneyim, mesleki konum gibi ölçütler dikkate alınmaya başlanmıştır. Seçilme olgusunun tek işareti, dürüstlük içinde ulaşılan ekonomik başarı, karlılık durumu, yeteneklilik gibi somut kriterler olduğundan; ekonomik faaliyetlerde rasyonellik belirleyici bir rol oynamış, metodik çalışma düzeni esas alınarak ussallık hayatın her sahasına nüfuz etmiştir. Dünyevi çilekeşlik sayesinde, kişinin yegane bireysel çıkarı, kazançla özdeşleşen başarı ölçüsü üzerine kurulan toplumsal saygınlığa erişmesi olduğundan; mesleki etkinliğiyle Tanrının seçtiği kullarından olduğunu kanıtlayabilen püritanın; bu bireysel güdüsüne dayanan yaşama tarzı, ussal bir içerik kazanmıştır.³⁶

Halbuki, yasayı (şeriati) öngören ve bu yasa aracılığıyla Tanrı hoşnutluğuna ulaşmayı hedefleyen hemen hemen bütün dinlerde, mutlaka bir inanan inanmayan ayrımı yapılmaktadır. Yasaya olan bağlılık her şeyin üzerinde tutulduğundan, yasaya uymayan davranışların da Tanrı gazabına neden olacağına inanıldığından; Tanrı ile topluluk arasındaki sağlam ilişkileri bozan bu kişilerin, kesinlikle cezalandırılması şart koşulmuştur. Topluluk bilinci, asırlar öncesine ait olan değerlerin, böylesine bir yaptırım gücüne erişerek nesiller boyu korunularak yaşatılması sonucunda oluşmuştur. Kişinin özel hayatını bütün ayrıntısıyla düzenleyen, hiç müsamaha göstermeksizin uygulanmasını sağlayan ve en şiddetli tavrıyla katı bir denetimi altına alan yasaya bağlılık anlayışı; yasaya uymak zorunda bırakılan bütün insanların değersizliği yargısını beraberinde getirmiş; Tanrı tarafından da cezalandırılacak olan bu kimselerin hallerine, hiç acımaksızın eğilimlerinin yasada belirlenen karşılığının verilmesine büyük özen gösterilmiştir.

Yasaya bağlılık gücünde ve inanç temelinde topluluk yapısı ortaya çıkmış, topluluk içi ve topluluk dışı normları en insafsız içeriğiyle oluşturulmuş; üyelerin kendi aralarında kurdukları dayanışma ve duyarlılıkları, topluluk dışından gelen insana karşı kesinlikle sergilenmemiştir. Yasaya dıştan bağlılık ve görünen kurumsal ibadet yoluyla Tanrı'ya teslimiyet uygulamaları; biçimsellikten arınmış, ruhani coşkuyu ve içten yönelişi öngören, ilk Hıristiyanlığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Katolik kurumsallığı ve dıştan dayatmacılığı bu açıdan gören, Hıristiyanlığın başlangıçtaki ruhaniliğine geri dönmek isteyen reformistlerin ideali de, ibadette şekilcilikten kopmak olmuştur. Şekilci kurumsal ibadet ve cezayla kuşatılmış yasaya dıştan bağlılık yerine, içten Tanrı'ya yönelişi ve bütün yasanın dayandığı sevgi emelindeki dürüstlük halini esas alan Batının reformistleri; şekilcilikten ve koşullara bağlanmışlıktan

kendilerini kurtararak, kısa zamanda kilise karşıtı eğilimlerin kök salmasını sağlamışlardır.

Kilise karşıtları, ilk Hıristiyanlığın ruhani coşkusu içinde kurumsal şekilcilikten giderek uzaklaşmışlar, insanı sevmeyi kişilere yönelik davranışlarının temel ilkesi haline getirmişlerdir. Böyle bir temel ilke, karşılaşılan her insanın kendin gibi sevilmesini gerektirmekte, yargılama günü geldiğinde de, Tanrı'nın kendine nasıl davranmasını istiyorsan bütün insanlara da o şekilde davranılmasını şart koşmaktadır. Zaten sünnet, kısasa kısas, boşanma, çok kadınlı evlilik gibi eski yasanın hükümlerini geçersiz kılan Batı kültürü; yasaya uyan veya uymayan insan ayrımcılığını da çok kolay terk etmiştir. Karşılaşılan herkese sevgi ve dürüstlük temelinde davranılması ideali, kilise karşıtlarının benimsediği meslek ahlakının dinsel içeriğini oluşturmuştur. İnsanlar arasındaki davranışlarda sevgide ve dürüstlükte eşitliğin hakim kılınması, dar çevrede pekişmiş topluluk bilinci bağının kırılmasına ve insanlık sevgisi idealinin yerleşmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Anketimizde, yasaya ve kurumsal ibadete bağlılıkta gösterilen taassup karşısına, içten bireysel yönelişin ve insana hizmet aşkının çıkarılması teması, özellikle, 17/a, 18/a, 20/a sorularında irdelenmiştir. Bu sorulara olumlu yaklaşım gösterenlerin oranının, sırasıyla,%55.7, %66.8, %69.1 ve %61.1 olması; özellikle de, insana hizmet anlayışının açıklandığı 18/a seçeneğinde %66.8 gibi bir orana erişmesi; dinsel kültürümüzün yarattığı, insanlardan kopuk bir halde gerçekleştirilen Tanrı'ya ibadetin kurumsallığı ve münzeviliği temelini önemli ölçüde aşınmış olduğunu kanıtlamaktadır.

Yasaya ve kurumsal ibadete bağlılık, her kültürde, belirli bir topluluk bilinci yaratarak davranışlarda çifte standartlara yol açmıştır. İman temelinde insanlar arasında ayrımcılığa, bölünmüşlüğe ve farklı davranış kalıplarına neden olan, bu yasaya uyanlar ve uymayanlar ayrımı; bir kısım insanları birbirine çok yakın kılmış, diğerlerinin ise değersiz ve yabancı görülmesine yol açmıştır.

Sevgide ve dürüstlükte herkese eşit davranma ilkesinin sorgulandığı 16. soruda, adalet dağılımı ön plâna çıkartılarak yakınlık-suçluluk açısından irdelenmiştir. Suçlu gördüğü yakınana karşı tanıklığı kabul edenlerin oranının %46.3 olmasına karşın;bu suçun adının konduğu, ekonomik hayatta oldukça sık rastlanan, bankanın nakit varlığının boşaltılmasından sonra hileli iflas yoluyla haksız kazanç elde edenlerin cezalandırılmasına taraftar olunmasına %53.7 oranında katılım sağlanılmıştır. Ancak (16/b) seçeneğini seçen kişilerin,

aleyhinde tanıklıkla düşlenen yakınlarının, böyle bir suç işlemiş olabileceğini dikkate alıp almadıkları konusu, merak edilmiştir.

SONUÇ

İlinde çalışan insanlarımızın sosyolojik değerleriyle ilgili yaptığımız bu anket araştırması sırasında, yüz yüze geldiğimiz kişilerin pek çoğu, soruları anlamlı ve ilginç bulduklarını belirtmiştir. Yapılan bu çalışmamız sırasında edindiğimiz kanaatler, kısaca şöylece özetlenebilir. Başarı ve kazanç güdüsü kabul görmektedir, ama, bu benimseniş asla Tanrı hoşnutluğunun bir işareti olarak algılanmamaktadır.

Dinsel kültürümüzün, geçici ve aldatıcı olarak gördüğü bu dünyaya ait bir şeyin istenmesine dahi yasak getirmiş, Tanrı'yı anmaktan uzaklaşma ve sapma olarak görmüş olmasının sonucunda; zenginlik, Tanrı'nın bir ödülü olarak değil de, dünyaya beslenen düşkünlük içinde gösterilen bireysel gayretlerin sonucu şeklinde algılanmaktadır. İbadetin yer ile zamanla belirlenmiş ve sınırlanmış olmasının tesiriyle; ekonomik etkinlik içinde Tanrı'ya yönelmekten, Tanrı'nın insanlardan beklediği sevgiyi ve dürüstlüğü mesleki etkinlik içinde bir ibadet bilincinde uygulamaktan eser yoktur.

Temizlik, doğruluk, ürün satışlarında güvenilirlik, açık sözlülük vs., gibi nitelikler, ticaret ahlakı içinde yerine getirilmesi şart olan koşullardır. Ancak, tıpkı hırsızlık yapmamak veya faiz almamak gibi türden olan yasaklardan başka bir anlam taşımamaktadır. Bir bütün olarak yasaya bağlı kalındığı için, bu erdemler, tartıda doğruluk gibi buyruklardan birisidir.

Yaşadığı her andaki dürüstlüğüyle ve mesleki etkinlik içindeki disipliniyle, sürekli ve içten Tanrı'ya yönelinmesi gibi bir anlayış yerleşmemiştir. Dinsel kültürümüzde, tek Tanrı'ya inanç temelindeki bütün yönelişler asla birer hak olarak tanınmadığı için; mesleki etkinlik, hiçbir şekilde bir Tanrı yolu olarak benimsenilememiştir. Buna bağlı olarak da, mesleki başarı ve ekonomik kazanç, asla öbür dünyadaki kurtarılmışlığın işaretleri haline gelememiştir.

Özellikle de, kaderin değiştirilemezliği yargısının Tanrı adaletini haksız ve mesnetsiz kılacağı yönündeki itirazları bastırmak için, dinsel kültürümüzde, biçimsel ve kalıplaşmış ibadetin süresinin arttırılması öngörülmüştür. Bu kurumsal ibadet sayesinde ve bu dünyadan kopma halinin bir kanıtı olarak

görülen varını yoğunu satıp sadaka olarak dağıtma yoluyla; kaderin yeri ve saati geldiğinde kaza haline gelerek gerçekleşmesinin önünün alınacağı veya ucuz atlatılarak savuşturulacağı, telkin edilmiştir. Böylece, başa gelen her türlü bela ile felaketlerin de, gerçekte bu kurumsal-kalıplaşmış ibadete yöneltmek için bir uyarı olduğu veya, yeterince yönelinmemesinin bir sonucu olduğu görüşleri geliştirilmiştir.

Dinsel kültürümüzdeki yorumuyla, kurumsal-kalıplaşmış ibadet yoluyla kadere tesir edebilme hakkının kişiye tanınmış olması, başarı ve kazancın kurtarılmışlığın işaretleri olabileceği inancına olanak tanımadığı gibi; birey ya da ülke olarak başa gelen her türlü afet ile felâketin, yetersiz kalıplaşmış ibadetler yüzünden inmiş birer uyarı olduğu algılamasına da neden olmuştur.

Dinsel kültürümüzde, başarı ve kazanç güdüsüyle dünyevi faaliyet, Tanrı'ya ibadetin karşısında hâlâ büyük bir engel olarak görülmekte; dünyevi iş ve görevler, nedamet duyguları içinde mecbur kalınmış bir uğraş olarak algılanmakta olduğundan; insana hizmet emeli ve Tanrı'nın yaratıcı kudretinin sergilenmesi gibi güdüler, mesleki etkinliğin anlamsal içeriğini asla oluşturmamaktadır.

Dinsel kültürümüzde ne kadar kurumsal ibadete dalınırsa dalınsın ezelden çizilmiş yazgının asla değiştirilemeyeceği duygusu hissedilmediği veya benimsenmediği için; başarı ve kazanç, zenginlik ve dünyevi gönenç, yükselme ve daha iyi toplumsal konum vs., gibi özendirici işaretler de kesinlikle olmamıştır. İbadete kesin bir tanımlama getirildiği, yer ile zaman yönüyle önceden belirlendiği için; mesleki etkinlik, bir Tanrı yolu olarak kabul edilememiştir. Mesleki başarı ve kazanç emeli yerine; yetersiz kurumsal-kalıplaşmış ibadetin bir bedeli olarak görünen ve kazaya dönüşen afetler, felaketler, belalar, hastalıklar ve kederler vardır.

ALINTILAR ve NOTLAR

1- "Fugger'ler, 1514 yılında, yeni başpiskoposun hükümranlığına giren Magdeburg, Halberstadt ve Mainz'deki piskoposluk bölgelerindeki günah affı belgesi satışı organize etmiştir. Mains başpiskoposu Albrecht, kutsal pelerin için Papa'ya ödemek zorunda kaldığı 30.000 ducat'ın büyük bir kısmını Fugger ailesinden borç almıştı. Günah affı belgesi satışlarıyla ödenmesi tasarlanan Fugger'lere olan toplam borcun miktarı, o zamanki kayıtlara göre 52.286 ducat'tır.

Fugger'ler, geri ödemenin yapılmasından son derece kaygılanmıştır, alacağını tahsil etme garantisini sağlayabilmek için, günah affı belgelerini satma hakkı güvencesinin verilmesini teklif etmiştir. Fugger ailesi, satışlarda çok büyük ilerlemeler kat etmiş, satış hasılatının yarısını

papalığa bağışlamış, diğer yarısını da piskoposların borçlarının kapanmasında kullanmıştır.” (Robertson H.M.1933;111-112)

2- "Bir din adamı olarak Martin Luther, günah affi belgesinin düzenlenmesine ve Tanrı affının bir ticari alış veriş konusu haline gelmesine şiddetle saldırmış bulunmakla; bu ana kadar, günah çıkartma hücresiyle inananlar üzerinde doğrudan bir denetim bağı kuran, bağış gelirleriyle birlikte yöresel nüfuzlarını da önemli ölçüde yitiren semt kilise görevlilerinin pek çoğunun isyanına da tercüman olmaktadır. Toplumsal yönüyle Lutherizm, Fuggerizm can düşmanı haline gelmişti. Papalığın Fugger ailesini endüljans satış yetkisini vererek borçlarını karşılamak istemesi veya kredi olanaklarına kavuşması, Luther'in protestosu içinde tefeciliğin de en şiddetli şekilde kınanmasına neden olmuştu. Luther'in para konularına bakış açısı, sade bir köylü çocuğunun cemaatçi anlayışından farksızdı. Reform öncülerinin de, tefeciliğe karşı oluşturdukları katı tutum içinde, eski kenanist geleneği izledikleri, gayet açıktır. (Robertson H.M.1933;112-113)

3- "Kişinin Tanrı'ya yönelik bireysel sorumluluk duygusunu ciddi şekilde ortaya çıkardığı anda; kendisini Tanrı'nın bir mutemedi gibi hisseden bireyin, sahip olduğu her şeyi doğru ve yerinde kullanması gibi bir bilince varmasını sağlamıştır. Tanrı'nın aracı olduğu tutumunun en mükemmel biçimi, kişinin kendisini Tanrının görevlendirdiği ve sahip olduğu mülklerini de Tanrı'dan emanet aldığı bilinciyle yaşama tarzını oluşturmasıyla birlikte; tüm davranışları buna göre değişikliğe uğramakta, Tanrının mutemetliği güdüsü, zaman zaman Hristiyan tarihinde ön plâna çıkmaktadır.” (BEBB E.D. 1980;89)

4- "Tanrı mutemedi ve aracısı güdüsü, insanın yalnızca kendisini düşünmesini ve kendi bireysel geleceğinin kaygısına varmasını sağlamış; bu dünyadaki yaşamındaki her anında Kendisini Tanrı'ya adayarak gerçekleştirdiği bu işleviyle, kendisine özgü ezeli mutluluğu garanti altına almaya yeltenmiştir.” (BEBB E.D. 1980;90)

5- "Bir insanın işinde başarılı olması, Tanrının daha yüksek seviyedeki aracısı veya mutemedi olma yolunda yeteneklerini ispatladığı anlamına geliyordu. Bundan dolayı, işinde başarısızlığa uğrayan bir kimse; yararlılığı çok düşük olan, yeteneklerini geliştiremediği için kınanmayı hak eden, imanlı bir Tanrı aracısı gibi davranmadığı için suçlu bulunan bir kişiydi. İşteki başarı, ancak çok uzun süren yöntemli sıkı çalışmanın sonucu olduğundan; kazanç, Hristiyan ahlâk ve iktisat anlayışı tarafından da zorunlu görülmekteydi.” (BEBB E.D.,1980;92)

6- "Tanrının aracısı olma etkinliği veya kişisel sorumluluk öğretisi, daha önceden birbirine uymayan farklı ilgilermiş gibi görünen, ruhun kurtuluşu ile dünyevi başarıyı, birbirine bağlı kılmıştır.” (BEBB E.D. 1980;92)

7- “Kişisel sorumluluk, paranın mutemetliği görevinden çok daha fazlasını içermektedir. Özellikle de zamanın doğru ve verimli kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.” (BEBB E.D. 1980;93)

8- "Bu dünya ile öbür dünya arasındaki çelişki ya da aykırılığa, metodist toplumsal aksiyoumun içeriğinde rastlanılmamaktadır. Ayrıca, dünyevi faaliyet ile ibadet arasında bir zıtlık ya da aykırılık söz konusu olmadığı için, canlanmanın ilk dönemi sırasındaki güdülenmede bir zorlama da olmamıştır. Ruhani gayeler ve arzular, toplumdaki süreçlere karşı beslenen husumetlerden kaynaklanmamıştır.” (WELMAN W. J. 1967;138)

9- "Hiç tereddüt etmeden, metodist, taraftarlarına ‘kazanabildiğin kadar kazanmalısın’ diye öğüt vermektedir.” (WELLMAN M.A. 1967;139)

10- "Yakınıımızda duran lüksten kaçınmak için ne yapmalıyız? Aylak oturmak, Tanrının ruh üzerindeki işini yok etmektedir. Wesley, hiç bir kimsenin asla tahmin edemeyeceği bir katılıkla, zamanını şiddetli bir disiplin altında kullanmaktaydı. Zaman ile paranın kullanılmasını, aracılık etme işlevi altında en ayrıntılı bir şekilde tasarlamaktaydı. Wesley, bir kimsenin işinde boşa geçireceği bir zamanının olmasını olanaksız görmekteydi.” (BEBB E.D. 1980; 93)

11- “Ölümden sonraki yaşam anlayışının, bu dünyadaki hayatın tüm ilgilerinden yalnızca çok daha önemli olmakla kalmayıp çok daha kesinlik içerdiği bir dönemde nasıl olmuştur da böyle bir öğreti doğabilmiştir? Her inananın zihninde eninde veya sonunda, acaba ben seçilmişlerden birimiyim sorusu ortaya çıkacak; bu soruya yanıt ve kanıt arama endişesi, kişinin bütün diğer ilgilerini bastırmaya yetecektir. Birey, bu lütf halinden nasıl emin olabilir sorusu; J. Calvin’in kendisi için öyle çok önemli bir sorun da değildi. J. Calvin, kendisini Tanrının seçilmiş bir aracı olarak görmüş olduğundan, kendi kurtuluşundan da kesin olarak emin bir haldeydi.

Bundan dolayı da, bireyin yazgısında seçilmişlerden biri olduğundan nasıl emin olabileceği sorusuna da; Tanrının kişiyi nasıl seçmekte olduğunun bilinmesine ve gerçek inancın bir sonucu olarak İsa’ya kesin olarak içten bir şekilde güven duyulmasına bağlanmak zorundayız, diye yanıt vermektedir. Calvin, bir kimse, diğer insanların davranışlarına bakarak onların seçilmişlerden mi yoksa lanetlenmişlerden mi olduğunu öğrenebilir varsayımını, bir ilke olarak kesinlikle reddetmektedir.

Kişinin görünen davranışlarından böyle bir sonuç çıkartmak, yersiz ve gereksiz bir şekilde Tanrının sırlarına girmeye yeltenmek demektir. Bu yaşamdaki dış görünüş itibarıyla, seçilmişleri lanetlenmişlerden farklı kılan hiçbir eğilim yoktur. Seçilmiş olan kimseler, Tanrı’nın gizli kiliseleridir ve öylece de kalacaklardır. Bu nedenle kadercilik öğretisinin benimsendiği her yerde, insanların seçilmişlerden biri olduğunun bilinmesini sağlayan üyeliğinin her hangi bir şaşmaz ölçütünün olup olmadığı sorusunu bastıramaz, bunu sormanın önüne geçemez.

Kadercilik anlayışı, yeniden yorumlanmadığı sürece, şiddeti kırılmadığı veya temelden yok edilemediği müddetçe; karşılıklı olarak birbirleriyle bağlantılı olan dinsel üyeliğin tarzıyla ilgili iki önemi daha ortaya çıkar. Bir taraftan, kişinin kendisini seçilmişlerden biri olarak düşünmesini kayıtsız ve şartsız şekilde bir ödev haline getirirken; bu uğurda hissedilen her türlü şüpheyi, şeytanın ayartmaları olarak göyerek savaşmayı zorunlu kılmakta; kişinin kendisine duyduğu güvenden yoksun kalması halini, yetersiz inancın ve dolayısıyla da kusurlu lütf anlayışının bir işareti saymaktadır. Havarinin öğüt verdiği, bir kimsenin kendisine yapılan davete sadık kalmasının zorunluluğu; burada, günlük yaşamında giriştiği, kendi seçilmişliğinin ve haklı kılınmışlığının kesinliğine ulaşılması için bir görev olarak yorumlanmaktadır.

Lüther’in, günah batağına saplanmış insanların tövbekâr bir ruhla kendilerini Tanrıya teslim etmeleri halinde, kutsallığı vaat ettiği alçak gönüllü günahkârlık yerine; kapitalizmin kahramanlık çağında çok sert ve katı püritanler içinde ve tek tek zamanımıza kadar gelen kendine güvenen azizler yetişti. Diğer taraftan ise, bu aşırı kendine güvene ulaşabilmek için, en uygun araç olarak, çok yoğun dünyevi faaliyet tavsiye edilmiştir. Sadece ve sadece, disiplinli ve sürekli dünyevi faaliyet sayesinde, kişi, dinsel tüm kuşklarından kendisini çekip kurtarabilir ve lütfun kesinleşmişliğine kendisini kaptırabilir.” (M.Weber,1984; 109-111)

”Bütün şahısların enerjilerinin çalışma birliği etkinliğinde düzen altına girmesi desteklenmiştir. Metodist, bundan dolayı, kendi düsturumu dikkate alacağım diyerek; işimde tembel olmayacağım, çalışmamda hiçbir anımı verimsiz geçirmeyeceğim, daima şevkli ve gayretli bir ruha sahip olacağım, her günümü belli kısımlara bölerek Tanrıya kulluk borcumu üretkenliğimle ödeyeceğim diyerek; ömründen boşa giden her anı, verimsizlik içinde geçen her zamanı Tanrıya isyankârlık olarak görmüştür.

Bundan dolayı saat beşte kalkacağım, kendimi işime adayacağım, sık sık birkaç dakika da olsa gizlice Tanrı’ya dua edebilmek için kendime izin vereceğim. Her gün on iki saate kadar varan bir çalışma süresince kendi küçük işimle uğraşırken, kendi kendimi 10 shilling kazanmak üzere ayarlayacağım ve bunu büyük bir rahatlıkla gerçekleştireceğim. Çalışmada iş ahlâkını ve sürekli endüstrileşmeyi zorunlu tutmasıyla, püritan, mesleki faaliyetlerinde ve sosyal alışkanlıklarında planlamayı arttırmış, maksada yönelik davranışı geliştirmiş, kendisi üzerindeki öz denetimini de güçlendirmiştir.” (WELLMAN W.J. ;182-183, 186-187)

"Metodist, her insan Tanrı'ya uzanan kendi hayatındaki her şeyini çok sıkı bir şekilde muhasebesini yaparak, kendisini sorumlu tutarsa; bunu, sanki Tanrının güvenilir bir mutemedi gibi faaliyette bulunması takip edeceğinden, Tanrı mutlaka onu gözetecektir şeklinde düşünmekteydi. Bu nedenle, tam anlamıyla dinsel değer yargılarını değiştiren insan, böylece mesleğinde başarıya ulaşmak zorunda kaldığını kabul etmiştir.

Mamafih, ulaşılan yüksek kazançlarla gerçekleşen bu refah, imanlarından dolayı Tanrı tarafından sunulmuş bir ödül ya da bir karşılık anlamını taşımıyorsa da; tam anlamıyla başarıya uygunsuz bir önem verilmiştir. Mesleki başarıyla bu dünyada ulaşılan değer ile konumlar, bu imanlı insanların gözünde hiçbir anlam taşımaksızın, aynı kanaatkârlık ve tutumluluk gayretiyle, sürekli çalışma azmiyle, Tanrı hoşnutluğunun kanıtları haline gelmiştir.

Böylece, bir insan Tanrı'nın daha büyük bir mutemetliğine nail olabilmek için, kendi hüner ile kabiliyetlerini ispatlamış olduğundan, bu başarıyı elde etmektedir. Sonuçta, normal olarak, iş uğraşısında başarısızlığa uğramak, acımaya layık olmayan, kınanması gereken bir suç niteliğinde olduğundan; henüz teşebbüs başarısı inançlı bir mutemetlik çabasını gerektirmemiştir. İşinde başarılı olmak için, Hıristiyan ahlâkını ve ekonomisini dikkate almak suretiyle her ikisinin de talep etmiş olduğu uzun ve çetin çalışma aynı öneme sahiptir.

Tanrı kasası öğretisi veya şahsi sorumluluk inancı, metodizmde, insan ruhunun kurtuluşu ve dünyevi başarıyla, menfaatlerle görünüşte uygunsuz gibi olsa da bir bağ kurmuş olduğundan, çok büyük bir öneme kavuşmuştur. Kişisel sorumluluk, paranın mutemetliğinden çok fazla şeyi kapsamaktadır. Özellikle de, zamanı, hakkını vererek kullanmayı gerektirmektedir.

Oxford'taki günlerini kolayca tahmin edilemeyecek derecede çok katı ve müsamahasız bir disiplinle zamanını değerlendiren Wesley; ömründeki her anını verimli ve yararlı şekilde kullanarak kalıcı işlere kendini adamayan bir insanın, rahatlığıyla ve aylaklığıyla, Tanrı'ya isyan etmekte olduğunu vurgulamıştır. Zamanını ve parasını, tek bir yönetim içerisinde düşünerek, ayrıntılı şekilde tasarlayıp plânlayarak, aralarında doğrudan bir bağ kurmuştur. Wesley, bir iş adamının, işinde her hangi bir serbest veya boş bir zamanının olabilmemesini, olanaksız görmüştür." (BEBB E.D. ;92-93)

12- "Edinilen kazançların zevke ve eğlenceye harcanması dinen yasaklanmış olmasaydı, ekonomik faaliyet içinde tutulması ve zenginliklerin artırılması olanaksız olurdu." (BEBB E.D. 1980;95-96)

13- "Bir tiyatro sahnesi veya bir eğlence yeri, özellikle de bir ticaret kenti için çok zararlıdır; genç nesilleri eğlenceli olduğu kadar boş ve değersiz meşgalelerle yönlendirmektedir; çalışma disiplini ruhuna ve işteki ahlak anlayışına tamamiyle aykırı alışkanlıkları edindirmektedir; her türden içki ve uçarılık, daha koyu bir keyif alemine yönlendiricilik, bu gibi eğlencelere eşlik etmektedir. Aylaklık ve tembellik ruhu beslenmekte, sebatkârlılık ve iradelilik terk edilerek tesir altında kalmalar yaygınlaşmakta; bütün bunlar ticaret ahlâkına büyük ölçüde tesir etmektedir." (WELLMAN W.J. 1967;142)

14- "Calvin'in tefecilik yasağıyla ilgili olarak yoğun bir şekilde irdelediği Tevrat'taki bu ifadeler, özetlenerek buraya şöylece aktarılabilir. 'Yanında olan fakire, ödünç para verirken; ona murabahacı olmayacaksın, onun üzerine faiz koymayacaksın; eğer kardeşin fakir düşer ve senin yanında düşkün olursa, ona yardım edeceksin, senin yanında garip ve misafir gibi yaşayacak, ondan faiz ve kâr alma, ona gümüşünü faizle vermeyeceksin, zahireni ona kârla vermeyeceksin.' (Nelson B. 1949;74-75)

Jean Calvin, çalışmadan para sahibi olmanın veya paradan para kazanmanın, Tanrı iradesine karşı çıkmak demek olmadığını kabul eden ilk ilâhiyatçı olmuştur. Tasarruf sahiplerinin birikmiş paraları kullanması karşılığında, kaybı ya da kazancı ne olursa olsun, süresine göre önceden belirlenen belli bir oranda fazladan ödeme yapmayı garanti etmesi konusunda zamanının tacirlerine geniş bir özgürlük tanımış olmakla, J. Calvin; borçlanmalarda yapılan her fazladan

ödemeyi tefecilik olarak kınayan geleneksel yargıları onaylamamış, kullanıcılarına kazanç sağlayan borçlanmalarda alacaklının bu çıkarında payının olduğu düşüncesini açıkça savunmuştur. Pek çok kalvinist aşağıda aktardığımız düşüncelerinden dolayı J. Calvin'e minnettar kalmıştır.

“Âdil olmayan her paranın Tanrı'yı gücendirdiğini açıkça belirterek, inanan bütün insanları uyarıyorum. Buna eşdeğerde olan ‘tefecilik istisnasız olarak bütünüyle inanmalıdır’ yargısını da öne sürmemiz, mantıklı bir hata olmayacaktır. Şayet borçlu kendi gösteriş düşkünlüğü yüzünden veya zamanı kötü kullandığı için kayba uğrarsa ve alacaklısına olan sözünü tutmazsa; taahhüdünü yerine getirmemiş olan borçlunun bu halinin, düşük imanından hasat sağlayan bir tefeciden farkı ne olur? Benim düşünceme göre, aralarında kesinlikle hiç bir fark yoktur. Borç ödemesinde ana parayı aşan her fazladan ödemenin tefecilik olarak lanetlenmesini terk etmek zorunda olduğumuz gibi, borçluyu alacaklının kaybını tazmin etmekle sorumlu tutmak mecburiyetindeyiz. Şayet zengin bir kişi, bir parça arazi satın almak istemesine rağmen parası yeterli olmaz ve başkasının parasına ihtiyaç duyarsa, aldığı arazide ekin eker ve borç ödeninceye kadar geçecek süre zarfında hasadından da büyük kazançlar sağlarsa, anaparanın geri ödenmesinde bir miktar fazla vermesinden, kim zarar görür veya kim incinir? Alacaklının parası hiç artmaksızın, aldığı borçla zenginliğine zenginlik katan, işinde muazzam kazançlar sağlayan pek çok olayla günümüzde karşılaşılmaktadır. Zenginliğin arttığı yerde, eşitliği nasıl sağlarız? Borçlunun kazancının arttığı bir ortamda, parayı verimsiz kullanmaya mecbur tutarak, kazanç vaat eden alış veriş tefecilikten daha kötü ve haksız mı göreceğiz?

Aristoteles'in çok ince bir zekâyla dokuduğu görüşüne göre, ‘tefecilik doğal değildir, zira para kısırdır, para parayı asla doğuramaz, kesede saklanan paranın arttığı görülmüş değildir’. Peki, öyleyse, tacirin zahmetinin çok üzerine kazanç, sırf ihtiyaç duyuyor diye ucuz alınıp pahalıya satıldığı ticaretten sağlanan kazanç, hilekârlık değil de nedir? Aldığı mal ayırdı, sattığı mal ayırdı, alıcısına ulaştırmak için tacirin gösterdiği gayret bellidir, öyleyse bu fiyat farkı bir hırsızlık, bir haksızlık, bir hilekârlık değil de nedir? Tacirin kârı, bir rençber olarak gayretinin ücretine denk olmadıkça, tefecinin günahı ziyadesiyle tacirde de var demektir. Açık pazarlık yoluyla tamahkârlık ve harislikle beslenen alış veriş, kesede aynı kalan para gibi nereye götürülürse götürülsün değeri artmayan metaya istenen yüksek fiyat yüzünden, tacir tefeciyle aynı günahkârlığı paylaşmaktadır. Kesede altın aynı değerini korur, ancak depoda saklanan mal ya çürür ya zayı olur. Kim ki ticaret ile tefecilik ayrı şeylerdir diye düşünürse, eğer Tanrı'nın iradesine teslim olmak istiyorsak, tefeciliği inanan herkese yasaklamışsak, paranın parayı doğurmadığı gibi nereye götürülürse götürülsün aynı kalan malın alış fiyatına tacirin gayretinin bedeli dışında ekleyecek bir tutarın olmadığını da fark etmek zorundayız. Alıcı razı dahi olsa veya parayı kendisi teklif etmiş bile olsa, bu bedeli aşan satış fiyatı hırsızlıktır, haksızlıktır, sahtekârlıktır. Tacirin rençberden farkı ise, işçinin işlediği mal kendisine ait değilken tüccarın taşıdığı malın sahibinin kendisi olmasıdır.

Alış fiyatını çok aşan yüksek satış fiyatını nasıl lanetlemiş ve tüccarı imansızlıkla itham etmişsek, fakirden istenilen fazla ödemeyi de tefecilik olarak lanetlemek zorundayız. Tamahkâr tefeciye ve taciri lanetlememiz, Davud'un ve Hezekiel'in lanetinden ve ithamından asla farklı olmamalıdır. Alış fiyatını aşan satış fiyatının, ana parayı aşan fazla ödemedemeden hiç farkı yoktur, ticaret ile tefecilik aynı hükme tabiidir. Her ikisi de aynı merhamet ve adalet yasası altında hüküm giymelidir. Her ikisi de zorla alma veya zorla kabul ettirme yoluyla elde edilmektedir. Alıcı eşit ödemedemeden uzaklaştıkça, borçlunun üzerindeki yükü ve baskıyı ağırlaştırır. Benzer şekilde tacir de ürünü tüketicisinden yoksun kıldıkça, alıcısının direncini kırar fiyatını kabul ettirme üstünlüğüne kavuşur. Ürün alıcısı kadar borçluyu da himaye etmeli, aldığı borçla geçimini sağlayan fakir ile kazancına kazanç katan zengini ayırt etmeliyiz. Bizden öncekilerin fikirlerine şöyle bir baktığımızda, Kutsal Kitapta fakirle sınırlandırılan tefecilik yasağını dahi dikkate almaksızın, zengin fakir ayrımı yapılmaksızın ana parayı aşan her fazladan ödemeyi tefecilik olarak lanetlendiğini derhal fark ederiz. Fakat artık kabul etmek zorundayız ki, o günlerde istisna olan

zengininin daha çok kazanç sağlamak için borçlanması, günümüzün gerçeği haline gelmiştir. Bu gelişmeyi görmezlikten gelemeyiz. Artık imanımızın sesine kulak vererek gönül rahatlığı içinde diyebiliriz ki, zengininin ödediği anaparayı aşan her para tefecilik değildir, borcuyla kazancına kazanç katan tacirin bu parasında alacaklının hakkı da vardır, şu halde giderek her geçen gün rağbet bulan anaparayı aşan her fazladan ödeme yasa dışı sayılmamalıdır, yeter ki merhameti ve kardeşlik imanını zedelemesin.” (J. Calvin 1952 ; 146-147)

15- "Tefecilikle ilgili yazmış olduğu bir broşüründe, Brants, Thomas Aquinas'ın dahi, eseri Summa Theologia'nın XI, XII ve XIV bölümlerinde kısaca değindiği, ticari sermayeye aktarılan paranın bu iş sırasında kazanca neden olduğu gerçeğinden haberdar bulunduğunu, kanıtlamıştır. Aristo'dan kalma, paranın değişimde sadece örtü olduğu, değişime aracılık ettiği ürünün değerine bir şey kattığı, paranın kısırlığı vs gibi düşüncelerin, gerçek hayatta artık geçerli bulunmadığı ve bu nedenle de faiz öğretisinin dayandığı temelin yok olup gitmekte olduğuna dair işaretlere, yine Summa Theologia'nın II-III, 62 14 paragrafına bakılarak fark edilebilir.

Burada şöyle denilmektedir, 'her kim ki borç aldığı parayı ticaretinde mal almak için kullanır, bu malların satışından da kârlı çıkarsa, borçlandığı süre boyunca alacaklısına bundan payını vermeyecek olursa, haksız etmiş olur. Çünkü, edindiği her kazancın içinde, aldığı borcun payı bulunmaktadır. Kaldı ki burada sözü edilen ticaret sermayesidir, sanayide sermayeye dönüştürülecek olan para, kullanıcıya çok daha yüksek düzeylerde kazançları sunmaktadır.” (Robertson H.M. 1933;118)

16- "Luther'in ekonomik düşüncelerine taban tabana zıt bir şekilde, J.Calvin; paranın kısırlığı ve yararsızlığıyla ilgili Aristocu geleneği yadsımış, Eski Ahit'deki faiz yasağının geçimini sağlamak için borç alan fakirden ve düşkünden alınan faizi kast etmekte olduğunu vurgulamış olmakla Tesniye'deki ifadeleri devrimci niteliğiyle yorumlamış, işletemediği parasını zengin iş adamına vererek kazanç elde etmesini ve yüksek konumlara geçmesini sağlayan küçük birikim sahiplerinin yol açtıkları kârdan pay almalarını haklılığını ve eşitliğin bir gereği olarak görmüş, eşitlik anlayışını yaşadığı çağın koşulları ortamında sistematik bir şekilde ele alıp irdelemiştir.

Kaldı ki, Luther'in tefecilik hakkındaki görüşü, Papalığın bu konudaki hoşgörülü tavrı ve Fuggerlerle olan mali bağı dolayısıyla duygusal bir şekilde orta çağın temeline dönüş yapmasına neden olduğu gibi, büyük bir kısmıyla sadece ve sadece bağitlanan sözleşmelerinin içeriğiyle ve gizlenen faizle ilgilenmesini de sağlamıştır. Oysa Calvin, genel olarak borçlanılan paraya yönelik durumları incelemiş; ticaretin olağan bir işlevi haline getirilen borçlanmayı bir kredi işlemi olarak görmeyi başlamıştır.

Luther'den tamamıyla farklı ve yaşadığı çağın ekonomik özelliklerine uygun bir şekilde, J.Calvin; orta çağın tefecilik karşıtı yasalarının, zamanının şirketlerinin kredi gereksinimlerine uygun bir içeriğe sahip olmadığını açıklılıkla belirtmiştir. Oysa Luther, papalıktan kopup dinin özüne dönmeyi düşlediği için,orta çağın faiz yasağını daha katı bir şekilde uygulamayı hedeflemektedir.” (Nelson B. 1949;79)

17- " Ürününü satıp da parasını hemen almamış olan bir satıcı, sadece, bu miktar kadar malın alıcısına borç vermiş olarak değerlendirilir, süreye karşılık ürünün bedelini aşan aldığı her fazla miktar tefecilik içinde borç vermiş gibi değerlendirilir.

Bu noktaya Aquinas, kesin bir açıklama getirmişti. 'Adil olarak belirlenmiş fiyattan daha yüksek bir fiyatla ürününü satan bir satıcı, bu artışı alıcının ödemesi gereken parayı geciktirmiş olması dolayısıyla istemekteyse, bu fazla miktar açıkça tefecilik edinimidir. Şayet alıcı, belirlenen âdil fiyata uymak istemez ve daha aşağısından ürünleri satın almaya çabalarsa, bu maksatla ürünleri teslim almadan önce eksik ödemeyi yaparsa, tefecilik günahına düşmüş olur. (O'BRIEN G. 1967; 118-119)

18- Aquinas demektedir ki, "Ticaret,bütünüyle kınanılacak bir uğraşı üzerine kuruludur. Çünkü, ticareti kendi yalın haliyle ele alıp irdeleyecek olursak, kazanca karşı duyulan aç gözlülüğün bir

tatmin yolu olduğu, alış ve satışta tarafları zarara uğratarak daha çok paraya kavuşmada kişiyi tamahkar kıldığı, kendisi hiçbir şey üretmemiş olsa da başkalarının emeğinden sınır tanımaksızın menfaat edinme yoluna girdiği, harislik duygusuna teslim ettiği şeklindeki yargılarıyla karşılarız.

Bundan dolayıdır ki, bunca günahkâr içeriği içinde mal alım ile satımı, kesin olarak alçaltılmalı ve hakir görülmesi; ticaretin kendi günahkâr doğası nedeniyle de erdem ve dürüstlük sahibi bir kimsenin uğraşısı olamayacağı, doğruluk içinde insan ihtiyaçlarının karşılanmasını kapsayan gerekli hedefe ulaşmadan kişiyi yeterli kılamayacağı kabul edilmelidir.

Her alış veriş sonrası edinilen kazançla, ticaret sona ermeyecek, emek sarf ederek üretmeksizin sağladığı kazançla kişi erdeminden ve iyi ahlakından pek çok şeyini kaybetmiş olarak çıkacak; dürüstlük ve sevgi yerine hilekarlık ve tamahkarlık duygularını baskın çıkartarak günah yolunu açacaktır. Ancak gerekli görülen sınırları içinde tutulan kazancın dürüstlük halinde elde edilmesi asla önlenmemeli, bu nedenle de ticaret bütünüyle yasa dışı sayılmamalıdır.

Örneğin, bir kimsenin son derece ılımlı kazanç emeliyle, kendi ailesinin geçimini sürdürmek veya muhtaç olanlara yardım etmek için ticari kazanç elde etme isteğini hissediyorsa, böyle bir kişi engellenmemelidir. Benzeri şekilde, bir başka kişi de, örneğin ülkedeki insanların ihtiyaç duydukları halde bulunamayan bir malı getirerek halkın yararına ticaret yapmayı görev edinmişse, bu gayretinden dolayı da bir kazanç gayesi olarak değil, emeğinin karşılığı olarak alış verişinden kendisine bir miktar kalıyorsa, kendisini bundan yoksun kılmamak gerekir.” (O'BRIEN G. 1967;148)

19- "Tacirler, alış verişlerinde daha fazla kazanç sağlama emelini taşıdıkları anda; hırs ve tamahkârlık, haksızlık ve hilekârlık pek çok vatandaşın yüreğinden çıkacak, kolay kazanç günah yolundaki harcamayı da beraberinde getirecektir. Tacirlerin hepsi, el emeğiyle bir şeyleri üretmek zahmetine katlanmaktan hep geri durmuşlar, yaşama zevk veren güzel şeylere, alıp satarak edindikleri bol kazanç yoluyla sahip olmak istemişler; mücadeleden uzak halleriyle zihinleri yumuşamış, bedenleri takatsizliğe uğramıştır. (O'BRIEN G. 1967;147)

20- "J.Calvin'in Tanrıyı artık İncil'in şefkatli babası değildir. Erişilmesi imkansız bir mesafenin ötelinde, hikmetine akıl sır ermez olan, kula yalnız ve yalnız azamet ve şanını anma ve yüceltmeyi emreden hakim, müteahhik Tanrı'dır. Bu yüce buyruk kul tarafından Tanrı'nın tembel, cazibeli müşahedesi yerine, hücre içinde olsun dışında olsun günün her dakikasına hakkını veren bir düzen ve intizam içinde çalışmak ve yaratmakla yerine getirebilirdi. İnsan, Tanrı'nın pasif bir seyirci ve müşahedecisi değil, yeryüzünde onun irade ve buyruğunun faal, aktif bir aletidir ve o haliyle dünyanın dışında değil, içinde ve ortasındadır. Dünya haz tarafıyla burada da en aşağı diğerlerindeki kadar kirli; fakat yine de Tanrı tarafından yaratılmış olmakla kul tarafından da aynı espri içinde işlenmek, şekil verilmek üzere insan eli ve iradesi önüne serili bir madde yığını!

Kalvinist, Tanrı'ya içe dönük bir mürakebe yoluyla ulaşıp varlığını onun varlığında eritme peşinde değildir. Bir bakıma, hikmetine akıl sır ermez olan takdirin ruh ve manasını anlamayı kendi boyunu aşan bir iddia sayıp, sadece çağrıldığına inandığı işte (meslekte) Tanrı buyruğunu icra etmekten öte kutsal misyon tanımayan bir iş ve aksiyon adamı ile karşı karşıyayız

Tersi ile yüzleştirecek söylemek gerekirse; her yerde ve her şeyde ilahi takdirin manasını aramaktan ve belki o anlamı içinde varlığını eritip Hak'la bir olmaktan ötede bir gaye tanımayan doğulu münzevinin tam tersi bir insan. Calvinist bir anlamda su katılmamış kadercidir. İlâhi takdirin kulluk yolunda kendine hangi sıfatı layık gördüğünü önceden sezinlemeye ve değiştirmeye gücü yetmeyeceğine inanmış bir kaderci!

Gücünün yettiği tek şey şu: Kendi hareket ve davranışından giderek takdirin ne yolda tecelli etmiş olabileceğini sezinlemek, tecellinin o yoldan idrakine varmak! Ömür boyu hayırlı bir kul mu,

yoksa iflah olmaz bir günahkar mı kalacak? Orası Tanrının bileceği bir iş! Ama en azından, fiil ve hareketlerine Tanrının emrettiği biçimi vermekle ve verdiği sürece ilâhi takdirin her halde kendine taa baştan seçilmiş kul olmaktan başka bir sıfatı layık görmemiş olacağını rahatlıkla düşünebilir.

Emredilen yaşama tarzı ise, dalgın bir inziva halinde içe kapanmakla veya feodal savruk bir yaşama düzeyinde döküm saçım günü gün etmek değil; hayır tam tersine, çağrıldığı görevde (meslekte) gösterişsiz, fakat her dakikaya hakkını veren disiplinli bir çalışma ile Tanrının şanını yüceltmekten ibarettir. Ancak, savurma ve tüketme yanı bir tarafa, servetin bizzat kendisi metodik çalışma ve iş görmenin ve de nefsinin ölçsüz bir haz ve hırs taşkınlığından uzak tutmanın eseri olduğuna göre, Tanrı katında seçkin ve sevgili kul olmanın elle tutulur işareti sayılır.” (ÜLGENER S. 1981;41-43)

21- Tam tersine, ruhlarımız, bedenlerimiz, mallarımız ve mülklerimiz, biriktirdiğimiz tüm talantlarımız ve edindiğimiz bütün kazançlarımız, yalnızca ve yalnızca Tanrı'ya aittir. Her çeşit varlığa ait mülkün Tanrı'ya ait olduğu açıklıkla belirtilmiş olmasına karşın, insan ve Tanrı'nın ahlâkî niyeti arasında kurulan doğal uygunluk hayali bir şekilde betimlenmektedir.

Wesley, mülk sahibi insanla ilgili olarak şunları yazmaktadır; “sana gelince, hiç bir şeyin sahibi değilsin, bu dünyada tek bir shilling’in dahi yoktur, Tanrının sana güvenerek teslim ettiği bu mülkler ve birikimler, Tanrı adına bunları idare etmen içindir, kendi keyfine göre kullanmak için değildir. Tanrı, var olan her şeyin tek mülk sahibidir.” (WELLMAN W.J. 1967;154-155)

22- "Hangi biçimde olursa olsun insanın kullandığı mülkiyet, ister mülk ya da para olsun, isterse de bireyin sarf ettiği zaman ya da enerji şeklinde gerçekleşsin; kişisel kullanma fazladan ayrılan her tutar, Tanrıyı soymak ve mülkünü yağmalayıp talan etmek anlamını içerir; verimli kılınmayan gayret ve artırılmayan servet, Tanrının mülklerini zimmetine geçirmekten, emanet edileni mülk edinerek talan etmekten, boşa savurmaktan başka bir şey değildir; bütün bunların sonucu, ruhlarını kaybetmiş olmaları, topluluğun haklarını çiğnemeleri, kendilerini yok etmeleridir.” (WELLMAN W.J. 1967;155)

23- "Bu nedenle, Wesley, 'sana emrederim ki, kazancını ekonomik faaliyetinde çoğalt, ancak parayı bir yerde tutup yığarak mülkünde toplama; kazanabildiğin kadar kazanmak, inanan kimse için bir zorunluluktur' demektedir. Paranın elde tutulması veya mülkte toplanması kadar sakınılması mecburi olan bir diğer tutum da; yaşamda rahatlığa ererek bolluk içinde kalmak ve lükse meylenmektir.

Bir kimsenin kendisini topluluğun gereksinimlerini karşılamaya adanmış olması, inancının yüklediği bir zorunluluktur. Sahip olduklarını elden çıkartmaksızın, kazanabildiğin kadar kazanmak ve biriktirebildiğin kadar da biriktirmek, uyulması gereken üç kuralı ifade etmektedir.” (WELLMAN W.J. 1967;158-159)

24- “Yerde ve gökte var olan her şeyin tek yaratıcısı olan Tanrı, kişiyi daha yaratmadan önce çizdiği asla değiştirilemez kıldığı kaderiyle, her bir insana kendi içinde hakim olduğu halde; Kendi sözünü uygulattırmada, insanın iradesine hiç yenik düşebilir mi? Yarattığı her bir varlığa kendi içinde hakim olduğu halde, iradesiyle getirmek istediği bu ilahi toplumsal düzeni; yaşanan gerçeklerle ve bilimsel yeniliklerle çatışarak, artık uygulanamaz bir hale gelebilir mi?

O halde, insan aklının ve toplumsal varlığının hakim kıldığı değiştirilemez güçteki yaşanan bu düzen; kitap bırakan nebilerin düşleriyle ne kadar çelişirse çelişsin, gerçekte Tanrı iradesinin bir eseridir. Kaldı ki, kendi iradesini her an ve her yerde insanlara hakim kılmakta olan Tanrı'nın, yasanı bildirmede ve uygulattırmada, hiçbir kimseye gereksinimi olmamıştır. Tanrı'nın, sözünü insanlara hakim kılmada, hiç bir kimsenin, cihadına veya kılıcına, düşüncesine veya yorumuna, gayretine veya kişisel yeteneklerine ihtiyacı yoktur.

Yaşanılan fiili toplumsal düzen; Tanrı'nın işidir, Tanrı'nın iradesinin bir sonucudur. Yaşanılan fiili ilişkiler düzeni ve yasal erk gücü, doğrudan Tanrı'nın eseri ve iradesi olarak kabul edilince; diğer dinsel hareketlerin tek maksadı haline gelen, yürürlükteki yasaları dinin özüne aykırı bulma

350 AVRUPA REFORMUNUN İŞ AHLÂKI NORMLARI ÖLÇEĞİNDE GÜNÜMÜZ ÇALIŞANLARININ SOSYOLOJİK DEĞERLERİ

bahanesiyle yeltenilen yasal otoriteye başkaldırı girişimlerine ve şeriata göre düzen kurma emellerine, kilise karşıtlarında pek rastlanılmamıştır.

Yürürlükteki yasalar, devletin bütün kurumları, düzeni korumada kullandığı güçleri, benimsenilen yaşama tarzı içinde kökleşmiş ilişki kalıpları; Tanrı iradesiyle gerçekleşerek, Tanrı gücünün fiili bir uzantısı haline gelince; bunları yıkarak yok etmek veya değiştirmek isyanları yerine, geliştirmek arzusu, kilise karşıtlarının siyasal eğilimlerinin esasını oluşturmaktadır.

Böylece, yalnızca Tanrı'ya inanç temelinde, günümüzde bile, her bir insanın, sadece kendisi için, kendi hür aklının ve duyarlı vicdanınının nebisi haline gelebileceğine inanılmıştır. Bunun aksini iddia edenler, Tanrı'nın artık kulumu duymadığı ve gözetmediği, inananla bağını koparıp kendisini dilsiz kıldığını mı, söylemek istiyorlar?

Belki de en önemlisi, insana, topluma ve tüm evrene, daha bunları yaratmadan önce çizdiği asla değiştirilemez olan o kaderleriyle kesin bir şekilde içten hakim olmuş bulunmasıyla Tanrı'nın; yerleşmiş toplumsal düzeni değiştirmek veya kendi iradesini egemen kılmak için; hiçbir insana gereksinimi olmadığına, artık inanılmış olunmasıdır. Tanrı, yarattığı her bir kişinin kaderini ezelden çizmiş, bu yazgıdaki seçilmişliğinin işaretlerini mesleki başarı veya ekonomik kazançla açığa çıkartmış, lanetlenmişliğinin kanıtlarını ise iflas ve başarısızlıklarıyla gözler önüne sermiştir.

Tanrı'nın, bireyin geleceği konusunda kaygı ya da ümit şeklinde aklına ve ruhuna verdiği ilham, kendisinin sakınılması veya ulaşılması gereken kişisel hedefi haline gelmelidir. Artık kişi, tüm enerjisini ve olanaklarını kullanarak, aklında parıldayan Tanrı iradesini yerine getirmek için çaba göstermeli, zorluklardan yılmayarak, her anını verimli ve yararlı kılmalıdır.

Böylece, yaşanan fiili gerçekler ve insan ilişkileri ağı, Tanrı iradesinin somut hakimiyetini ifade ettiğinden; Tanrı'nın buyruklarıyla meşruiyet kazandırdığı ve insanların uygulamasına sunduğu, ideal yaşama tarzını oluşturan düşünsel anlamda bir tasarımının kesinlikle olmadığına inanılmıştır.

Böyle bir tasarımın nebileri aracılığıyla bildirildiğini varsaymak; Tanrının insanlar karşısında aceze düştüğünü, iradesini yarattığı varlıklar üzerinde hakim kılamadığını öne sürmek gibi bir inançsızlığı doğurur. Bu, Tanrı'ya, yarattığı insana muhtaç kılmadır. Oysa, Tanrı, her şeye, sadece ahrette değil, bu dünyada da hakimdir.

Nitekim, bu günü yaratan Tanrı, Kutsal Kitapların değişmez sanarak hüküm verdiği kölelik-cariyelik kurumunu, kötülüğe kötülükle yanıt verilmesini öngören kısasa kısas uygulamasını, insanlar arasında farklı davranışa neden olan ve sevgiyi yok eden yabancı-kardeş ayrımını, aileyi temelinden sarsan çok eşliliği, yıkmamış mıdır? Değiştirilemez yazgılarımız içinde bu günümüzü yaratan Tanrı değil de kimdir? Hiç Tanrı, sözünü boşa çıkarır mı? Kendi kendisini yalanlar mı?" (Aubrey E. E. 1936;142-146)

25- "Hiçbir ulusta daha alt bir güç yoktur ki içinde Tanrı iradesinin izini taşımasın ve Tanrı gücünden gelmesin. Herkes üzerinde olan hükümetlere bağlı kalsın; çünkü Tanrı tarafından olmayan hükmet yoktur. Var olan bütün hükümetler Tanrı tarafından tanzim olunmuştur. Bundan dolayı hükümete karşı çıkan Tanrı'nın tertibine karşı durmuş olur ve karşı duranlar da kendi aleyhlerinde hüküm alırlar. Çünkü hükümdarlar iyi işe değil, fakat kötü işe korkudurlar. Hükümetten korkmamak ister misin? İyi olanı yap ve onun tarafından övülsün; çünkü sana iyilik için Tanrı'nın hizmetçisidir.

Fakat kötü olanı yaparsan, kork; çünkü kılıcı boş yere taşımıyor; çünkü Tanrı'nın hizmetçisidir, kötülük yapana gazap için itikamcıdır. Bunun için yalnız gazaptan ötürü değil, fakat vicdandan ötürü de hükümete bağlı kalmak gerekir. Çünkü, bunun için de vergiler eda edersiniz; çünkü daima gayretle devam ederek tam bu iş için Tanrının hizmetçileridir. Vergi hakkı olarak vergiyi, gümrük hakkı olana korkuyu, hürmet hakkı olana korkuyu, hürmet hakkı olana hürmeti, cümleye

haklarını iade edin.' ifadesi, metodist imanı standartlaşmış bir davranış biçimine dönüştüren Wesley'in düşüncesinin kaynağı ve amentüsünü oluşturmuştur.

Böylece, yasaya uygun davranış metodistlerin üzerinde titizlikle durduğu bir eğilim halini almıştır. Siyasal iktidarın ve hakim kılınan toplumsal düzenin, Tanrı iradesiyle oluştuğu ve insanların iradeleriyle de değiştirilemez olduğu sonucuna varılınca; bu yapıyı değiştirmek emeliyle bir araya gelerek düzene başkaldırı eğilimlerinin ve niyetlerinin hiç biri metodist hareket içinde bir yer ve taraftar bulmamıştır.

Çünkü, Tanrı tarafından dünyadaki yeri belirlenmiştir, dünyaya karşı sorumluluk üstlenmiştir. Böylece Tanrı'dan korkmak ve krala hürmet edip itaatte bulunmak, püritanların siyasal ahlâki haline gelmiştir. Emirlerin öncelik sırası da çok ilginçtir, ilki Tanrıdan korkmak ve hemen sonra da krala itaat edip saygı göstermektir. Tanrıya bağlılığın ışığı altında, devlete ve siyasal iktidara gösterilen itaat ve hizmetkârlık bir arada anılmıştır." (BROWN R.M. 1979;199-200)

26- "Kazanç maksatlı ussal ekonomik eylemin kalvinist ahlâk içinde özümsemesiyle, seçilmişliğine duyduğu özgüvenin bir işareti olarak çalışmanın zorluk ile idaresine hakim kılmasıyla, mesleğin Protestan ahlâki; kişinin, mesleki faaliyeti içindeki hizmetini, sistematik olarak işine uyguladığı enerjisini, Tanrı tarafından atanmış ve kendisi için zorunlu sayılan bir kulluk borcu haline getirdiği gibi; sağlanan kâr miktarını da, ilahi mağfiretin bir işareti olarak uygun bulmuştur. Her çeşitteki tembellik ve aylaklığı yasaklayan, her kazanç şansını da yararlı bulan kalvinist meslek ve çalışma kavramında; Tanrının takdisine güvenilerek, ticari mesleklere ve para kazandıran iş hayatına geniş kapsamda yaklaşmıştır." (TROE LTSCHE E. 1950;649-650)

27- "Püritanlığın yaşama felsefesi, demokratik ideallerin ifade edilmesine, nasıl katkı sağlamıştır? Seçilme öğretisi ile insan anlayışı reform ilâhiyatının, tohum olarak demokratik süreçleri nasıl barındırmış olduğunu, anlatmaktadır. Garip bir şekilde de olsa, seçilmişlik öğretisi, siyasal demokrasiye en önemli katkıları sağlayan öğelerden biri olmuştur. Anımsayacak olursak, seçilmişlik öğretisi, insanın Tanrı tarafından seçilmişliğini, değerli olduğu için değil, Tanrının kendisini cana yakın bulduğundan dolayı görevlendirmesi anlayışına dayanmaktaydı.

Tüm insanların günahkârlıklarından dolayı eşit olduğu, hiçbir kimsenin ayrıcalıklı konumda bulunmadığı kanaati; sıradan bir insan ile kral arasında var olan temel farklılığı bütünüyle yok etmiş, Tanrıdan yetki alarak hükmetme inancını tamamıyla yıkmıştır. Kral ile sıradan insan, Tanrı önünde kesin olarak aynı toplumsal konuma sahip bulunarak ayakta durmakta, her ikisi de aynı günahkâr yaradılışın bir sonucu olarak işledikleri günahlarla hiç de hak etmedikleri Tanrı sevgisini ummaktadırlar.

Herkesin günahkâr olduğu ve hiç kimsenin Tanrı tarafından yetkilendirilmediği anlayışını beraberinde getiren, bu eşitlik inancı; yeni bir türden eşitliğe dayandığı kadar tüm insanlığı da kapsamaktaydı. Bundan dolayı, ayrıcalıklı gruplar veya ailelerin yönetiminde devamlı kılması, artık düşünülemezdi. Seçilmişlik öğretisi, insanlar arasında kökleşmiş tüm hiyerarşiyi ortadan kaldıran bir imanı kazandırmıştır.

Artık, aile saltanatı inancı yıkılmış olduğundan, anne ve babasının kim olduğuna bakılmaksızın, bilgi ve becerisiyle kendisini insanlara kabul ettiren sıradan bir kişi, halkın oyuyla yönetici olarak seçilebilmekte, yönetim erkini halkın iradesiyle kullanabilmektedir. Demokrasi fikrinin temeli, her bir insanın tek bir oyuyla da olsa yönetime katılmasını olanaklı kılmaktır." (BROWN R.M. 1979; 201-202)

352 AVRUPA REFORMUNUN İŞ AHLÂKI NORMLARI ÖLÇEĞİNDE GÜNÜMÜZ ÇALIŞANLARININ SOSYOLOJİK DEĞERLERİ

EK/ 1: ANKET SORU METNİ

ANKET I

- 1- (a) İnsanların yaşamlarında karşılaşmış oldukları mutsuz olay ve hallerin sebebi kısmen de olsa, kendi kötü talihlerinin bir sonucudur.
(b) İnsanların uğramış oldukları talihsizlikleri gerçekte, kendi yapmış oldukları hatalarından kaynaklanmaktadır.
- 2- (a) Başarının oluşumu, çok disiplinli ve sıkı çalışmaya dayanmaktadır; şansın başarıdaki payı, yok denecek kadar azdır.
(b) Nasıl olsa pek çok şey, iyi ya da kötü kaderin pençesinde gerçekleşmekte olduğu için, geleceği kapsayan bir plânın uygulanması, daima kolay olmaz.
- 3- (a) Patron olabilmek, her şeyden önce yeterince şansa sahip olmayı gerektirir.
(b) İnsanlara doğru işleri yaptırabilmek, yetenek gerektirir; şansın bundaki payı, ya çok azdır ya da hiç yoktur.
- 4- (a) Çoğu kereler, başıma gelenlerle ilgili çok az tesirimin (kendi payımın) olduğunu hissetmekteyim.
(b) Talihsizliklerin çoğu, yetenek bilgi gayret yoksunluğunun bir sonucudur veya her üçünün bir arada bulunmayışıdır.
- 5- (a) Başıma her ne gelmiş kendi eylemim sonucu gelmiştir.
(b) Bazen, hayatımda gerçekleşen yönelimlerim hakkında kendim üzerinde yeterince denetim kuramadığımı hissedirim.
- 6- (a) Allah, zenginliği dilediğine; bilimi ise, yalnızca çalışana vermiştir.
(b) Zengin olmak için, düzenli-süreklî-dakik olarak çalışmak yeterli olmaz; bununla birlikte, zenginlik, bilimle gerçekleşen yeniliği ve değişimi iş yerinde yaratmayı da zorunlu kılar.
- 7- (a) Bu dünyada, çok çalışmış olmakla, gayretimin karşılığı olarak da daha çok büyük kazançlara yönelmekle; insanlara hizmet etmiş olmanın verdiği mutluluğun yanı sıra, Allah'ın da hoşnutluğuna erişmiş olmanın kazandırdığı rahatlığı hissetmekteyim.
(b) İnsanlara hizmet etmeye yönelik çalışmamın bütün günümü alıyor olması, her zaman beni rahatsız eder.
- 8- (a) Çalışmamla elde etmiş olduğum kazançtan, yalnızca gereksinimlerimin en alt düzeyde karşılamasına yetecek kadarını kendi tüketim harcamalarım için ayırıp; geriye kalan kısmını işimi büyütmede kullanmayı, iş hayatındaki başarının yegâne koşulu olarak görmektedirim.
(b) Muhtaç olduğunu fark ettiğim herkese, karşılığını vermesini hiç beklemezsizin yardımda bulunmayı; ürettiğim veya satmakta olduğum ürünümde, ihtiyacını gidermesi için bedelsiz sunmayı, bir insanlık erdemi olarak görürüm.
- 9- (a) Benim için zaman, para demektir. Kahvede, sinemada, kazanç getirmeyen ve işimle de hiçbir ilgisi olmayan tüm diğer yerlerde bulunduğum her an, beni, edinebileceğim muhtemel kazançlardan yoksun kılacağı için, en büyük ziyankârlıktır.
(b) İşim ne kadar yoğun olursa olsun, günün belli saatlerinde, düzenli olarak, çalışmama ara vererek; ruhumun huzur bulduğu mekânlara gitmeyi veya öğle uykusunu alarak dinlenmeyi, alışkanlık edinmişimdir.
- 10- (a) Bana çok büyük parasal kazançları sunmuş olmasına rağmen, işimde başarılı olmayı, yaşamımın mutluluk kaynağı olarak görmektedirim.

(b)Toplumun gelişmesine ve geleceğine hiçbir katkıda bulunmadığını fark ettiğim bir alışkanlığı, benimsenmiş olan bir geleneği, şart koşulan bir yönelmeyi, son derece saçma bulurum.

- 11- (a) Sürekli çalışarak günün her anının verimli olarak değerlendirilmesi, belirlenen hedeflere seçilen en uygun araçlarla ulaşabilmek için ayrıntılı şekilde düşünerek yaşanan her günün tasarımının yapılması, işteki (veya faaliyetteki) başarının nereyse yegâne koşuludur.
- (b) Ne kadar büyük çabayla veya zahmetle elde etmiş olsam dahi, edindiğim varlıkları veya biriktirdiğim kazançları, yoksun ve düşkün kimselerin gereksinimlerini karşılamak üzere karşılıksız olarak vermiş olmamla, daha çok kazanca layık olacağıma inandığım gibi, olması mukadder kılınan pek çok bela ve afetlerden de kurtulacağıma kesin olarak inanmaktayım.
- 12-(a) İşimde başarılı olmayı, daha üst mesleklere geçmeyi ve daha iyi çevreler içinde faaliyette bulunmayı, bütün bunların sonucunda da daha çok parasal kazanç elde etmeyi, Allah'ın beni ödüllendirmesi olarak görürüm.
- (b) Fakirliği, yalnızca Allah'ın bir yazgısı olarak görmem, fakat bundan daha çok, Allah'a yönelmenin bir ön koşulu olarak kabul ederek, ilâhî lütfünün bir sonucu olduğuna da inanırım. Fakirliğe uğramak, lütufsal bir övgüdür. Çünkü, sadece açlıkla, nefis, terbiye edilebilir ve denetlenebilir.
- 13- (a) Fakirlik, kişinin kendi suçudur. Çalışmasında aklını kullanmayan, işinde dakik olmayan, müşterisine ve işi dolayısıyla ilişkisi olan herkese vaadini yerine getirmeyen, zamanını yalnızca işinde kullanmayan, kötü arkadaşlarıyla birlikte kötü huylar da edinen, vaktini boş yerlerde sarf eden bir kimsenin, başarısızlığa uğraması nasıl kesinleşmiş bir sonuçsa, fakirliğe düşmesi ve itibarını kaybetmesi de o ölçüde kaçınılmaz olmaktadır.
- (b) Fakirlik, bir Allah yazgısıdır. İnsan bu dünyanda alacağı nefes sayısı nasıl ezelden mukadder kılınmışsa, rızkı da daha yaratılırken kesinlik kazanmıştır. Önceden mukadder kılınmış olan nefese nefes katmak, nasıl ki insanın kendi elinde olmayan bir şeyse; kişinin kaderindeki rızkını kendi iradesiyle arttırması ya da azaltması da mümkün değildir. Kişisel gayret ve irade, ilâhî iradeye tesir edemez.
- 14- (a) İş kurmak veya mevcut olan bir işini daha da genişletmek için istenilen her para, borç verene, belirli bir getiriye (faizi) garanti etmeyi de beraberinde sunmalıdır.
- (b) Eski borcunu ödemesi veya önceki zararını kapatması için kişiye verilen parayla, sıkıntıdan kurtarılması; yardımseverliğin ve dostluğun bir gereğidir.
- 15- (a) Ürünüme yönelik artan talebin olması nedeniyle piyasa fiyatının yükselmekte olması, aşırı kâr elde etmemi haklı kılmaz.
- (b)Uzun süre satışların iyi gitmemiş olması sonucunda değer kaybına uğrayan ürünüme, piyasa fiyatından alıcısına satmakta hiçbir rahatsızlık duymam.
- 16- (a)En yakın akrabamı veya çok samimi olduğum bir arkadaşımı mahkum ettirecek dahi olsa aleyhindeki gerçeğe tanıklık etmekte hiç çekinmem.
- (b) Her hangi bir ülkede, halkın özveriyle biriktirdiği küçük tasarruflarını yüksek faizle kurumunda topladıktan sonra, bir şekilde parasal varlıklarının çekilmesiyle kurumun iflâsına yol açarak, haksız kazanç elde edenlerin, en ağır şekilde cezalandırılmalarından yanayım.
- 17- (a) Kendimi işimde Allah'a adadım. Asla yalan söylemeyeceğim Hiçbir kimseyi alışıverişimde kesinlikle aldatmayacağım. Görevimin sağladığı konumumu, insanlar üzerinde baskı ya da hakimiyet kurmada araç olarak görerek kötüye kullanmayacağım. Dünyevi faaliyetimle ve mesleki görevimle yaşadığım her anımda insanlara hizmet ederek, aslında kendi iç dünyamda ben, her anımda, Allah'a yönelmekteyim.

354 AVRUPA REFORMUNUN İŞ AHLÂKI NORMLARI ÖLÇEĞİNDE GÜNÜMÜZ ÇALIŞANLARININ SOSYOLOJİK DEĞERLERİ

- (b)Allah'a yönelme, yalnızca, günün belli zamanlarında hiçbir işle ve dünyevi bir faaliyetle uğraşmaksızın, o anı sadece ve sadece Allah'a ayırmakla mümkün olur. Dünyevi uğraşı ve ilgilerden ne kadar uzak kalınırsa,o ölçüde, Tanrı'ya yaklaşılr.
- 18- (a) İnsanların yaşamasını kolaylaştıran bir yeniliği bularak, erozyon tehlikesine ve ozon tabakasının yok olmasına karşı önlemlerin alınmasını temin ederek, insanoğlunun yakalandığı ve çaresizlik içinde ölümünü beklediği pek çok hastalıkların çaresinin bulunmasında gayret sarf ederek, insanlığa hizmet eden bu kişiler, Allah'a yönelmenin yegâne yolunu keşfetmiş kimselerdir.
- (b)İnsanın bu dünyadaki yaradılışının yegâne nedeni, sadece ve sadece, hayatında belli süreleri bütünüyle Allah'a ayırmakla gerçekleşen, önceden kuralları – şekilleri – koşulları belirlenmiş olan yönelmenin, herkese benimsetilmesinin sağlanması ve bu kalıplaştırılmış şeikle özendirilmesidir.
- 19- (a) Benim yegâne mabedim, iş yerimdir. İş yerimde dürüst olmakla, karşılaştığım ve hiç tanımadığım bütün insanlara sevgiyle ve merhametle yaklaşmakla, kısacası, Allah'ın beni yargılamasını istediğim gibi tüm insanlara davranmış olmakla, aslında ben,her anımda kendi iç dünyamda Allah'a yönelmekteyim.
- (b) Allah'a yönelmede, özgür irade yoktur. Herkesin aynı tarz ve aynı söylemde yönelmesi esastır. Önceden kalıplaştırılmış olan bu yönelmenin dışında yapılan yakarışlar, dualar, yardımlar, iyilikler, fedakârlıklar, insanlığın yararına yönelik bilimsel buluşlar vs. hep boşunadır.
- 20- (a) Ben, kendi mabedimi kalbimde kurdum. Allah'a giden yegâne yol, Ona yönelmenin tek şekli; bütün insanları severek şefkatle davranmaktan ve mesleki faaliyet vasıtasıyla insanlara hizmet etmekten, geçmektedir. Mesleki faaliyet, gerçekte bir Tanrı yoludur.
- (b)İnsanların, kuralları ve söylemleri önceden belirlenmiş, belirli bir kalıpta yerleşmiş olan bu yönelmelerini herkese örnek olması için, gözle görünür bir şekilde gerçekleştirmeleri; ilâhî af ve berekete nail olabilmek için de, bu yerlere herkesten önce giderek geç çıkmaları çok daha uygundur.
- 21- (a) İnsanlığa hizmeti içermeyen ve toplumun gelişmesine de hiçbir katkı sunmayan bir şekildeki Allah'a yönelme, Onun gizli kalmış hazinesini bilim yolu ile ifşaa etmekten ve Onun yüceliğini insanlara sergilemekten, kişiyi alıkoymaktadır.
- (b) İnsanların, koşullarına uyarak günün aynı sürelerinde sürekli şekilde bir araya gelerek, hep birlikte Allah'a yönelmeleri, birbirlerinden haberdar olmalarını sağladığı gibi yardımlaşmalarına da ortam hazırlamaktadır.
- 22- (a) Allah'ın hakkımda mukadder kıldığı yazgısını, kendi iş yerimdeki faaliyetimde vardığım sonumda görmekteyim. İşimde, faaliyette başarılı olmam demek, Allah'ın sonsuz affına nail olmam demektir. Kendi ihmalkârlığımın sonucu olsa da olmasa da, işimdeki başarısızlığım, yalnızca bu dünyada kötü ve mutsuz olmam demek değildir; ölümden sonraki sonsuz hayatımda da mutsuz olmam demektir.
- (b) Kendim iyi bir yaşam sürmekten çok, çocuklarıma daha iyi bir gelecek hazırlamak için, daha çok çalışmak zorundayım. Çocuklarımla geleceğinin kazançlarımla garanti altına alınması, hayattaki tek mutluluk kaynağımdır.
- 23- (a) İşinde başarısız olan insan, yazgısında Allah tarafından da reddedilmiş bir kimsedir. Kaldı ki, gözle görünen haliyle başarısızlık, kişinin kendi ihmalkârlığının, yanlış eğiliminin (içki, kumar, kadın, eğlence düşkünlüğü vs.) veya aklını olayların yorumunda kullanmamasının bir sonucu olduğundan, başarısızlığa uğramış veya zarar etmiş kimselerle görüşmek, benim için çok büyük bir hata olur.

(b) Allah'ı seven kimse, onun için sahibi olduğu her şeyin ihtiyaç sahibi insanlara karşılıksız olarak dağıtan, her şeyden vazgeçerek bu dünyadan kopan, aç ve sefil bir şekilde fakirliğe uğrayan bir kimsedir. Sadece ve sadece mülksüz ve parasız, çaresiz ve yoksul kalmış kimseler Allah'a giden yolu seçebilirler.

24- (a) Mülk Allah'ındır, bütün kazancım da Allah'ındır. Ben sadece Allah'a ait olan bir şeyi, insanlara hizmet etmek için kullanmaktayım. Kazanımda, ihtiyacımla aşan her paranın, kişisel gereksinimlerimin karşılanmasında aşırı olarak kullanılması, lüks hayata yönelmesi; insanlara daha çok hizmet etmekten beni alıkoyacağı için, bana haramdır. Üretime veya işime gidecek her liranın, şahsi tüketimde kullanılması, bana haram kılınmıştır. Paramla mesleki faaliyetimle, aslında ben, Allah'ın şanını ve yüceliğini insanlara sergileme maksadını taşıdığımdan, kendimi, Allah'ın yeryüzündeki bir aracısı gibi hissetmekteyim.

(b) İnsan aç kalmadıkça, yoksul kimselerin halinde anlayamaz onların ıstırabını hissederek düşkün ve çaresiz kalmış kimselere yardım elini uzatamaz. İnsan aç kalmadıkça bu dünyadan kopamaz, maddi ihtirasını ve şehvet düşkünlüğünü yok ederek Allah'a yönelemez.

25- (a) Ancak kendi gayretimle, akılcı kararlarımın sağladığı isimdeki başarılarımla; toplumda daha iyi bir konuma geçebilirim. İşimdeki her yükselişi ve parasal kazancı; dürüstlüğümün ve bilinçliliğimin, özdenetimli ve güvenilir olmamın bir sonucu olarak gördüğüm gibi; Allah'ın hoşnutluğunun bir ödülü sayarım.

(b) Kazanmak için çaba harcamaksızın, çok para kazanmak umuduyla şans oyunlarına yönelme arzusu, az ya da çok, bütün insanlarda olduğu kadar bende bulunmaktadır.

26- (a) Allah'ın benden beklediği dürüstlüğü ve sevgiyi, alışverişte veya mesleki faaliyetim sırasında karşılaştığım tüm insanlarda sergilemek suretiyle, kendi işimde yaşarım. İşimle ilgili bir konuda, Allah'ın bildiğini, asla onun kulundan saklamam.

(b) Müşterilerimin isteklerini karşılamak ve onların durumuna göre davranmak, benim prensibimdir. Durumunun yetersiz olduğunu bildiğim bir müşteriye ürünümlü satarken, önceden umduğum ve herkesten de sağladığım kazancımın daha azına razı olurum.

27- (a) Yasaklar bellidir, kurallar bellidir. Suçu işleyen bir kimse cezasını çeker veya kefaretni öder. Çocuklar kadar büyüklerin de, kendilerine defalarca bildirilen bu uyarılara itaat etmesi şarttır. Aksi bir eğilim, cezalandırmayla sindirilmeli ve de yok edilmelidir. İtaat; düzeni kurmanın ve kontrolü sağlamanın yegâne şeklidir. İtaat, günahın kaçınmanın ve Allah'a yönelmenin yegâne temelidir. İtaat, her yönüyle şahsiyeti örnek alınan üstün kimseye duyulan bağlılıktır. Sevginin kaynağı ve ifadesi, yalnızca itaattir. Allah'a giden yol, nebisine duyulan itaat ve teslimiyetten geçer.

(b) Çocukların aile içi terbiyesinde uygulanacak temel düşünce, kendilerine ne yapmalarını anlatan bir kimseye gereksinim duymaksızın ve cezalandırılma korkusunu da pek hissettirmeksizdir; kendi davranışlarını geliştirme, olayları daima akıl süzgecinden geçirerek akılcı bir analizi gerçekleştirme ve bireysel karar almaya özendirme yönünde olmalıdır.

ANKET II

28- Ancak özgürce karar vererek ve hiçbir kimsenin iradesine teslim olmayarak; akıl nimeti her olay ve kararda kullanılır, bilgi ile deneyimin birbirini pekiştirmesi sağlanılır, yaratıcı bir kişilik geliştirilerek, başarı her eylemin kaçınılmaz sonucu haline getirilir.

29-Fabrikada çalışan işçinin, mağazada çalışan tezgâhtarın, büroda çalışan memurun verimli olabilmesi ve de her hangi bir sağlık sorunuyla karşılaşmaması için; kesinlikle bir öğren

356 AVRUPA REFORMUNUN İŞ AHLÂKI NORMLARI ÖLÇEĞİNDE GÜNÜMÜZ ÇALIŞANLARININ SOSYOLOJİK DEĞERLERİ

dahi kaçırmaksızın, harcadığı enerjiyi yeniden kazanması ve beslenmesini de hiç aksatmaması, gerekir.

30- Toplumsal kontrolü sağlayan ahlâki yargılarında dahi, insanları etkileme ve peşinden sürüklenme yeteneğine sahip bulunan karizmatik bir lideri; yalnızca düşünceleri yönüyle değil, fakat bununla birlikte günlük hayata ait alışkanlıklarıyla, davranışlarıyla, kişi, kendisine örnek olarak alabilir. Böylece, bu örnek kimsenin eylediği tarzda yemek yenilmesi, tıraş olunması, tuvalete gidilmesi, eve girilmesi, konuşulması, gülünmesi, eğlenilmesi vs. kısaca tüm sözlerin dışına çıkılmamasına büyük özen gösterilebilir. Bu özentiyle, kişi, her yönüyle kendisini bu örnek kimseye benzetme emelini taşıyabilir. Ancak, böylesine bir kişisel bağlılık, Allah'ın insanlara en büyük armağanı olan bu akıl gücünü hiç kullanılmaması, bireysel karar alma yeteneğini köreltmesi, şahsiyetini geliştirme gücünü yok etmesi sonucuna yol açmaktadır.

31- Olayların gidişatına tesir edebilme yeteneğim hakkında güvensizlik duygusunu daima kendimde hissetmekteyim.

32- Şimdiye kadar ki dünya işlerinde, pek çoğumuz, hiç anlayamadığımız ve kesinlikle de kontrol edemediğimiz güçlerin nereyse kurbanı olmuşuzdur.

33- Kişi, dua ve ibadetleriyle, hayır ve amelleriyle, Allah iradesine tesir ederek ezelden çizilmiş olan yazgısını değiştirebilir.

34- Çoğu kereler, başıma gelenlere ilgili çok az tesirimin (kendi payımın) olduğunu hissetmekteyim.

35- Allah'ın iradesine tesir edebilmenin bir tek yolu vardır; bu da seçtiği nebisinin davranış ile alışkanlıklarını tam anlamıyla gerçek hayatta uygulamaktan geçmektedir.

36- Hayatımın her anında davranışlarım için örnek aldığım tarihsel bir şahsiyet vardır. Bu şahsiyetin bildirilen davranışlarını, alışkanlıklarını ve kişisel özelliklerini kusursuz şekilde kendim uygulamaktan geçmektedir.

37- Davranışlarımda, kendi akıl ve iradem dışındaki, başka bir gücün (cin, şeytan, melekler vs. gibi) etkili olduğuna inanırım.

38- İnsanın kendi içinde, kendinden başka, şeytanın ve iki meleğin olduğuna inanırım; bunların kötü tesirlerinden korunabilmek için; sürekli dualar okur, muskalar taşır, kutsal metinleri bulunduğu yerlere asarım.

39- Nasıl olsa pek çok şey, iyi ya da kötü kaderin pençesinde gerçekleştiği için geleceği kapsayan bir plânın uygulanmasının hiçbir anlamı yoktur.

40-İnsanların büyük bir çoğunluğu, yaşamlarını kontrol altında tutan etkenlerin, çoğu kez tesadüfi olaylar olduğunu kabul etmeye pek yanaşmazlar.

41- Günümüz ekonomik koşulların da, ürün fiyatları, maliyetine eşit fiyatı üzerinden belirlenebilir.

42- Mal alımı ve satımı ile uğraşan bir tüccarın ucuza satın alıp pahalıya satması meşru bir kazançtır.

43-Ürün satışında ödemede vade tanınması halinde; borç taksitleri uzadıkça, buna orantılı olarak, ürünün satış fiyatındaki yükselmeleri, kaçınılmaz olur.

44-Borç yiyen kendi kesesinden yer. Ancak borçlandığı para ile iş kurabilen bir kimse; ulaştığı yüksek kazançtan, borçlandığı kimseye ödül sunmalı veya en azından parasından yoksun olmanın karşılığını vermelidir.

45- Fiyatların maliyetine eşit olarak otoriterlerce belirlendiği, ticarete alış ile satış fiyatlarının arasındaki farkın sınırlandırılarak en aza indirildiği, fiyat ve ücret artışının olamadığı, üretim maliyetinin hiç değişmediği, paranın sadece tüketim harcamalarında kullanılması

nedeniyle borçlanmada “alınan borca eşit ödeme” ilkesinin uygulandığı bir ekonomik yapı oluşabilir.

46- Bir kimsenin hiç tanımadığı ve daha önce adını dahi duymadığı hatta kendi yaşadığı ülkeye göre yabancı sayılan bir kişi ile ekonomik bir alış-veriş dolayısıyla karşılaştığında; kendisine, en yakın arkadaşına ve en çok sevdiği kardeşine davrandığı gibi davranması, haklarını koruması haksız kazanç fırsatlarından kesinlikle yararlanmaması gerekmektedir.

47- Durumu çok kötü olduğu bilinen en yakın arkadaşına veya aile üyelerinden birine verilen borçtan dolayı, geçen süre içerisinde, tıpkı bir yabancıymış gibi faiz almada ısrarlı olunabilir. Ödeyememesi halinde kendisinden alınan senetler icraya verilerek, evine hacze gidilebilir; neyi var neyi yoksa satılarak borç faizi ile birlikte tahsil edilebilir.

48- Yüksek kazanç vaat eden herhangi bir şirkete ait hisse senetlerinin veya tahvillerinin gelecekteki eğilimleri yakından takip edilerek banka faizleriyle kıyaslanması sonucunda en kazançlı olan seçeneğe paranın yatırılması yararlığın bir gereğidir.

49- Yasal olarak kurulan bir işletmenin hisse senedi veya tahvil çıkartarak ya da doğrudan halktan borçlanarak topladığı paraları faizi ile birlikte geri ödememek için iflâsını ilân etmesi ahlâkî bir davranış değildir.

50- Öğretmenin görevini tam olarak başarıyla yerine getirebilmesi; kendi görev sahasıyla ilgili ayrıntılı bilgileri edinmesini sağlayan araştırmaları yapabilmesine, edindiği bilgileri öğrencilerine öğretmesine, gerçekleştirdiği araştırmaları yayınlatarak gelecek nesillere yol göstermesine bağlıdır:

EK/ 2: ANKET CEVAP FORMU

Anket bulguları tamamıyla gizli tutulacak, bilimsel inceleme maksadının dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Hiçbir şekilde kişi ya da kurum isminden asla söz edilmeyecektir. Doğru ya da yanlış olarak önceden belirlenmiş hiçbir seçenek bulunmamaktadır. Düşüncelerinizi özgürce ifade etmenizi, her soruyu mutlaka okuyup düşünerek incelemenizi, kendi değer yargılarınıza uygun olanı seçmenizi, varsa tepkinizi veya takdirinizi bu CEVAP FORMUNUN arka yüzüne AYRINTISIYLA yazarak bildirmenizi, saygılarımızla dileriz.

Mesleğiniz

Tahsiliniz

Yaşınız

Mahalleniz

Kurumunuz: Özel () Kamu () Şahsa ait ()

İşyeriniz Mülk () Kira () Kamu ()

Ücret Seviyeniz: Yüksek () Yeterli () Yetersiz () Düşük ()

Konut: Kira () Mülk () Lojman ()

358 AVRUPA REFORMUNUN İŞ AHLÂKI NÖRMLARI ÖLÇEĞİNDE GÜNÖMÖZ ÇALIŞANLARININ SOSYOLOJİK DEĞERLERİ

ANKET I

Her bir soru için (a) ya da (b) harf seçeneklerinden birini yazınız

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27

ANKET II

Her bir soru için (1) ya da (2) ya da (3) rakam seçeneklerinden birini yazınız. 1= Katılmıyorum Doğru bulmuyorum, Kesinlikle karşıyım, 2= Fikrim yok, Çekimserim, 3= Katılıyorum, Doğru buluyorum, Israrla savunurum

28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44
45 46 47 48 49 50

K A Y N A K Ç A

Aubrey E. E. (1939), **Present Theological Tendencies**, New York.

Bebb E.D. (1980), **Nonconformity and Social and Economic Life**, Philadelphia.

Brown R. (1979), **The Spirit of Protestantism**, London.

Calvin J. (1952), **Commentaries on the Four Last Books of Moses**, London .

Nelson B. (1949), **The Idea of Usury: From Tribal Brotherhood to Universal Otherhood**, London.

O'brien G. (1967), **An Essay On Medieval Economic Teaching**, New York.

Robertson H.M. (1933), **Aspects of the Rise of Economic Individualism**, Cambridge.

Troeltsch E. (1981), **The Social Teaching of the Christian Churches**, Chicago .

Ülgener S.F. (1981), **Dünü ve Bu Günü ile Zihniyet ve Din**, İstanbul.

Weber M. (1984), **The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism**, London .

Wellman J.W. (1967), **The Wesleyan Movement in the Industrial Revolution**, New York.